

Cumhuriyet Dönemi İslamî İlimler Literatüründe Selefilik ve İbn Teymiyye Çizgisi: Başlangıç Mülahazaları*

Muhammed Usame ONUŞ**

Giriş

Selefilik teriminin kavramsal sınırlarını belirlemek, kavramın muhtevastındaki izafilikten ve selefi olarak tanımlanan toplulukların farklı mizaclara sahip olmalarından dolayı hayli zordur. Fakat bu muhtevanın selefi oldukları iddiasında bulunan grup ve çevrelerin özelliklerinden hareketle keskin sınırlar çizilmeksizin tasviri mümkündür. Selefe itibâ sloganyla öne çıkan ve bugün anlaşılan manada selefilik kavramının çerçevesine dâhil olan hususiyetleri bünyesinde barındıran şahıs, çevre ve gruplar İslam tarihi boyunca kendini göstermiş olsa da, selefilik kavramının altını dolduran iddialar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha yoğun bir şekilde gündeme gelmiş ve bu iddialar İslam coğrafyasının muhtelif bölgelerinde etkili olmuştur. Buna göre bu çalışmada selefilik kavramının çerçevesi daha ziyade XVIII. yüzyıldan sonra söz konusu iddialarla ortaya çıkan şahıs, çevre ve gruplar dikkate alınarak belirlenmeye çalışılacaktır. İlk olarak Türkiye dışında bu iddiaya sahip olanların görüşleri ve birbirlerine olan etkileri özet halinde verilecek, onların Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki benzer şahıs ve hareketlere olan tesirleri gösterilmeye çalışılacak ve ortak özelliklerinden hareketle bu çalışma için geçerli olacak bir selefilik tanımlaması yapılacaktır. Ardından Türkiye’de karşılık bulmuş bu düşüncelerin, selefi iddiaları gündeminde tutan şahıs ve çevrelerin kendilerini dayandırma eğiliminde olduğu İbn Teymiyye çizgisi bağlamında,

* Makaleyi okuyarak tashihlerde bulunan Eyyüp Said Kaya’ya teşekkürü bir borç bilirim. Makale konusunun netleştirilmesinden makalenin tamamlanmasına kadar olan süreçte Kaya’nın tavsiye, teklif ve eleştirileri konu hakkındaki fikirlerimin olgunlaşmasında önemli katkıda bulunmuştur.

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı.

akademik çalışmalarda ele alınma biçimi ve yoğunluğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Sonraki bölümde Türkiye’de çok partili hayattan sonra ortaya çıkan ve bu selefi etkiyi üzerinde gösteren çevre ve yayınlar hakkında bilgi verilecek ve bu etkinin bir sonucu olarak kabul edilebilecek İbn Teymiyye (728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) tercümeleleri değerlendirilecektir.

III/IX. asırda kelama mesafeli bir tavır takınan ve şer’î deliller hiyerarşisinde senedli haberlere muasır ilim çevrelerine kıyasla daha yüksek bir delil değeri atfeden Ahmed b. Hanbel ve ashâbı, “selefe ittibâ” söylemini kullanmış olmaları sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından, daha sonra selefiye olarak adlandırılacak şahıs, çevre ve grupların öncüsü olarak nitelendirilmişlerdir.¹ Fakat VIII. asırda İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim’in selefe ittibâ söylemini daha sistematik bir şekilde sunmuş olmalarından dolayı modern dönemde selefilik iddiası ile ortaya çıkan oluşumlar kendilerini bu son iki isme dayandırma eğilimi içinde olmuştur.

XVIII. yüzyıldan sonra İslam coğrafyasında görülen siyasî-kültürel bunalımlar, askerî mağlubiyetler ve bu coğrafyanın farklı bölgelerinin Batılı devletler tarafından sömürgeleştirilmesi, dönemin entelektüel çevresini bir çıkış yolu aramaya sevk etmiştir. İslam dünyasının dinî-ilmî ve sosyal açıdan içinde bulunduğu duruma yönelttikleri eleştirilerden hareketle selef olarak adlandırdıkları İslam’ın ilk nesline dönüşe çağırın ve kısa sürede hareket vasfını kazanan ilk oluşumun Vehhâbilik² olduğunu söylemek mümkündür. Bu hareketin mensupları mezheplere -taklide karşı takındıkları tutum sebebiyle- şüpheli yaklaşmakta, itikadda tevhid amelde haberlerle amel prensiplerini kendilerini tanımlayıcı unsurlar olarak öne çıkarılmakta, tarikatlara ve onların bazı uygulamalarına karşı sert bir tutum sergilemektedirler. Hareketin temellerini atan Muhammed b. Abdülvehhâb’ın (1206/1792) inanç ve amel ile ilgili görüşlerini oluştururken İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim’a sıkça atıflarda bulunması modernleşme döneminin hemen öncesinde bu hareketi İbn Teymiyye’yi başlıca referans kaynağı olarak kabul eden akımların öncüsü haline getirmektedir.³

1 Bkz. M. Said Özerarlı, “Selefiyye”, *DİA*, c. 36, s. 400; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem: Hanbelî Mezhebi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011, s. 42-45; Muhammed Ebu Zehre, *Târîhü’l-mezâhibi’l-İslâmiyye*, Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, t.y., s. 177; Yusuf Şevki Yavuz, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, c. 2, s. 86; Şahin Filiz, *İslam Felsefesinin Serüveni*, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları, 1996, s. 125; Ethem Ruhi Fırlah, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Ankara: Selçuk Yayınları, s. 41-42.

2 Bu hareketin taşıyıcıları bu isimlendirmeyi kabul etmemekte ve kendilerini Muvahhidün, Ehl-i hadîs veya Selefiyye olarak adlandırmaktadırlar. Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhâbilik”, *DİA*, c. 42, s. 611.

3 Muhammed b. Abdülvehhâb bütün konularda onlarla aynı fikirde olmamakla beraber İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye’den etkilendiğini ifade etmiştir. Bkz. M. M. Sharif (ed.), *A History of Muslim Philosophy*, Karaçi: Royal Book Company, 1983, c. 2, s. 1447.

Modernleşme dönemiyle beraber Batının meydan okumalarına karşı ortaya çıkan ve “saf İslâm”ın bidat ve hurafelerden arındırılmak suretiyle “ihyâ” edilmesi, günün şartlarına göre “tecdid” ve “ıslah” edilmesi gerektiğini ileri süren İslamcı iddialar ile karşılaşmaktadır. Nitekim İslamcılık tarihindeki ilk dikkat çekici şahsiyet olarak kabul edilen Cemaleddin Afgânî (ö. 1314/1897) tarih boyunca ihdas edilmiş bidat ve hurafelerden dini arındırıp aklın yol göstericiliğinde saf İslâm’ın ihya edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴ Afgânî’nin öğrencisi ve *el-Urvetü'l-Vüskâ* isimli dergiyi beraber çıkardıkları Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) da hocasının bidat ve hurafe söylemini ve akla olan vurgusunu devam ettirmiştir. Afgânî ve Abduh’un etrafında oluşan bu çevre Vehhâbî hareketin organik bir parçası olmasa bile klasik İslam geleneğine yönelik eleştirel tavırları, bidat ve hurafelere itirazları ve hepsinden önemlisi İslam tarihinin ilk nesillerine, yani seleve dönüş çağrısı gibi temel iddialar açısından aralarında dikkat çekici ortaklıklar bulunduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Afgânî ve Abduh’tan sonra bu çizginin devam ettiricisi olarak kabul edilebilecek bir isim olan Reşid Rıza’nın (ö. 1354/1935), hocalarının fikirlerini eserlerinde işlemenin ötesinde ittihad-ı İslam sloganından vazgeçmek durumunda kalarak Suudî yönetimini desteklemesi, erken dönem İslamcılığını Vehhâbîlik ile buluşturan ilginç bir tecrübeyi temsil etmektedir.⁵

Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisinin klasik İslam ilimleri geleneğini külli olarak eleştirme ve bidat ile hurafelerden arınmış saf İslâm’a dönme noktasındaki görüşlerini temellendirirken İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’a sıkça atıfta buldukları anlaşılmaktadır.⁶

Reşid Rıza’nın vefatının ardından henüz Darululûm’da genç bir müderrisen *Menâr* dergisinin yayına devam edebilmesi için çalışan Hasan el-Benna’nın⁷ İhvan-ı Müslimîn’i kurmasıyla beraber Afgânî ile başlayan mezkûr söylem ve görüşler bu hareket üzerinden daha yaygın ve etkin hale gelmiştir. İslâm’ın ilk nesline yönelik vurgular İhvan müellifleri arasındaki ortak temellerden birisi olmuştur. Fikir ve mücadele hayatının Hasan el-Benna’ya benzerlik gösterdiği

4 Cemaleddin Afgânî ve düşünceleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, “Afgânî, Cemaleddin”, *DİA*, c. 10, s. 456-466.

5 Reşid Rıza’nın siyasî açıdan gerçekleşen değişimleri için bkz. Reşid Rıza, *İttihad-ı Osmanî’den Arap İsyânına*, çev. Özgür Kavak, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

6 Özgür Kavak, Reşid Rıza’nın İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ile olan ilişkisinin selefilik bağlamında değerlendirilmesinin doğru bir yorum tarzı olmadığını savunmakla beraber bu iki ismin Reşid Rıza için önemli referans kaynağı olduklarını belirtmiştir. Bkz. Özgür Kavak, *Modern İslam Hukuk Düşüncesi: Reşid Rıza Örneği*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, s. 53-59.

7 Bkz. Yusuf el-Kardâvî, *İbnü'l-karyeti ve'l-küttâb: Melâmiḥ Sire ve Mesîre*, Kahire: Dârü’ş-Şürûk, 2006, c. 1, s. 275; İhvan-ı Müslimîn teşkilatının yayına devam edebilmesi için *Menâr*’a mali destek sağladığı şeklindeki bilgi için bkz. Nihat Bulut, “Hasan el-Benna”, *İslami Mücadelede Öncü Şahsiyetler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2009, s. 220.

vurgulanan⁸ Mevdûdî'nin⁹ liderliğini yaptığı Cemaat-i İslâmî, İhvan-ı Müslimîn ile birlikte II. Dünya Savaşı sonrası İslamcı düşüncenin en önemli iki damarından birini temsil etmiştir.¹⁰

Afgânî, Abduh ve Reşid Rıza'nın temsil ettiği söylem ve iddiaların Osmanlı merkez coğrafyasında en açık tezahürlerini II. Meşrutiyet sonrası İslamcılığının en önemli süreli yayını olarak bilinen *Sırât-ı Müstakîm/Sebilürreşâd* dergisinde görmek mümkündür. Nitekim derginin en önemli yazarlarından Mehmet Akif Ersoy ve Ahmed Hamdi Aksekili'nin çoğunluğu *el-Urvetü'l-Vüskâ* ve *Menâr* dergilerinden söz konusu çizgiye ait tercümelemler yaptıkları¹¹ ve onları savunan yazılar kaleme aldıkları; ayrıca Bereketzade İsmail Hakkı'ya nispet edilen *Envâr-ı Kur'an* adlı eseri Abduh'un yazmaya başlayıp Reşid Rıza'nın tamamladığı ve bu eserin *Tefsirü'l-Menâr*'ın bir özeti mahiyetinde olduğu kaydedilmiştir.¹²

İslam dünyası ile bağlantısının yok denecek kadar sınırlı olduğu bir dönemde Türkiye'deki Müslümanlar ne 1928'de Mısır'da kurulan İhvan-ı Müslimîn'den ne de 1941'de Hindistan'da kurulan Cemaat-i İslâmî'den haberdar olabilmiştir. Nitekim *Sebilürreşad* çevresinin Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisinden yapmış olduğu iktibasların ardından ancak 1960'lı yıllardan sonra İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslâmî'nin önde gelen isimlerinden tercümelemler yapılması da bu kopukluğun telafi edilmesine yönelik bir çaba olarak okunabilir.¹³ Bu tarihten itibaren daha ziyade tercümelemler şeklinde kendini gösteren yayın faaliyetleri ve hoca çevrelerinin siyasî alana müdahale arzusu artmış, dinî söylemin mücadeleci ve sloganik yönü daha baskın hale gelmiş, üslup ve fikirleri keskinleşmiştir.¹⁴ 1950'li yılların sonundan

8 İhvan liderlerinden Ömer Tilimsani'nin bu yöndeki ifadeleri için bkz. Hamira Mevdudi, *Babam Mevdûdî: Meyvesi Bol Gölgesi Geniş Ağaç*, çev. Hülya Afacan, İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, s. 12-13.

9 Mevdûdî'nin fikirleri ve Cemaat-i İslâmî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anis Ahmad, "Mevdûdî", *DİA*, c. 29, s. 432-437; M. Manazir Ahsan, "Cemâat-i İslâmî", *DİA*, c. 7, s. 291-293.

10 Büyükkara da İhvan-ı Müslimîn ile Cemaat-i İslâmî'nin Afgânî'nin ıslahat çabalarının izinden gittiğini belirtmiştir. Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 32.

11 *Sırât-ı Müstakîm/Sebilürreşâd* sahibi Eşref Edib'in, Akif'in fikrî olarak savunmadığı metinleri tercüme etmeyeceğine dair ifadesi için bkz. Suvat Mertoğlu, "Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm/Sebilürreşad Dergisi Örneği 1908/1914)", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001, s. 22.

12 *Sebilürreşad* dergisinin Afgânî, Abduh ve Reşid Rıza'nın fikirleri ile paralellik arzeden bir mahiyette olduğunu ifade eden bir kanaat için bkz. Mertoğlu, "Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm/Sebilürreşad Dergisi Örneği 1908/1914)", s. 20-32. Ayrıca bkz. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, s. 37.

13 İsmail Kara, bu faaliyetlerin Türkiye'de bu alandaki yerli kaynaklara dönmeyi zorlaştırdığını ifade etmiştir. Bkz. İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 32.

14 Türkiye'deki İslamcılığın serüveni hakkında bir değerlendirme için bkz. Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", s. 15-43.

itibaren başlayan bu çabalar kendisine önce *Hilal* dergisinde, ardından daha sert bir şekilde *İktibas* dergisinde, yayın hayatı dışında Türkiye'nin farklı bölgelerinde oluşmaya başlayan hoca çevreleri üzerinden göstermeye başlamıştır. 1980'lerden itibaren ise daha önce cılız bir şekilde ortaya çıkan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tercümeleleri yoğunlaşmıştır.

Batı'nın meydan okumasına karşı ilk defa kapsamlı bir argüman geliştiren ve İslam dünyasının içine düştüğü kriz ortamından çıkması için çözüm önerileri getiren bu şahıs, kurum ve çevrelerin ortak özelliklerinden hareketle bu çalışmanın kapsamını belirleyecek bir "Selefi" kavramının çerçevesini çizmek mümkündür. Fakat bunların tamamının özellikleri ortak bir bileşen endişesi taşımadan alt alta sıralanacak olduğunda karşımıza geniş ve telif edilmesi güç bir yelpaze ortaya çıkmaktadır. Mamafih birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerinin düşüncelerine atıflar yapmış olmaları, bu şahıs ve grupların aynı düşünce yapısının taşıyıcıları ve bir çizginin devam ettiricileri olduğunu gösterir. Bu sebeple XVIII. ve XIX. yüzyılların çalkantılı siyasî ve bölgesel şartlarının getirdiği farklılıklardan sarf-ı nazar ederek bu şahıs ve grupların görüşlerindeki temel argüman ve amaçlardan hareketle seleflik kavramının çerçevesini çizmek mümkündür. Buna göre mezhepleri reddetmeksizin bunlara karşı temkinli bir yaklaşım içinde bulunan, geleneği yargılayıcı bir tutum sergileyen, kelama mesafeli yaklaşan, ana kaynaklara dönüş söylemini gündeminin ilk sıralarına yerleştiren ve bidat, hurafe söylemini yoğun bir şekilde kullanan şahıs ve gruplar için "selefi" adlandırmasını yapmak mümkündür.

I. Akademik Üretimde İbn Teymiyye Etkisi

1960'lı yıllardan itibaren selefi düşüncenin modern temsilcilerinden yapılan ve 1960'larda başlayıp 1980'li yıllarda en yoğun dönemini yaşayan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tercümeleleri akademik alanda bu iki ismin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır.¹⁵ Bu başlık altında akademide İbn Teymiyye ve İbn Kayyim üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaştığı alanlar, tarihler ve akademik çalışmalarda bu iki isme yaslanarak gelen çizginin hangi iddialarının ele alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu sorulara doğrudan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'i merkeze alan çalışmalar üzerinden cevaplar aranacaktır.

A. İbn Teymiyye'yi Konu Alan Çalışmalar

1. Tezler

Türkiye üniversitelerinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'i merkeze alan on sekizi yüksek lisans ve on biri doktora seviyesinde yirmi dokuz tezin kaleme alındığı görülmektedir. Bunlardan sekizi doktora, on dördü yüksek lisans olmak üzere yirmi ikisi İbn Teymiyye'yi; ikisi doktora, dördü yüksek lisans olmak üzere altısı İbn Kayyim'i; bir doktora tezi ise her iki ismi merkeze alarak yapılan çalışmalardır. Bu

15 Bu tercümelemler üzerinde aşağıda daha ayrıntılı durulacaktır.

bağlamda ilk tez 1982 tarihinde Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Arapça alanında yapılmıştır.¹⁶ Bu tez dışındaki diğer çalışmaların tamamı İslami ilimler alanındadır. Bu tarihten 1990 tarihine kadar üç, doksanlı yıllarda sekiz, 2000-2010 tarihleri arasında on üç ve 2010-2013 tarihleri arasında beş tez çalışması gerçekleştirilmiştir.

Doktora düzeyinde yapılan çalışmalarda daha ziyade İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in itikadî anlayışlarının tefsir ve hadis gibi disiplinlere yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle bidat söylemi, selef vurgusu, Hanbeli/Ehl-i hadis geleneğinden gelen bu iki ismin akli istidlallere tanıdıkları alan, bunun nass ve özellikle ahad haber karşısındaki konumu işlenmiş ve İbn Teymiyye ile İbn Kayyim'in yetiştikleri ortamın siyasi çalkantılarının görüş ve üsluplarına yansımaları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmacıardan Muhammet Yazıcı çalışmasında "İbn Teymiyye Hayranları"¹⁷ başlığı altında İbn Teymiyye'nin etkisini göstermeye çalışmış ve onun, selefi çizginin "en güçlü sesi" olduğunu ifade etmekle¹⁸ beraber tezinin konusunu İbn Teymiyye'nin kendi döneminde ve öncesinde ortaya çıkmış ehl-i bidat fırkaları hakkındaki görüşleri ile sınırlandırmış, bu görüşlerin yakın geçmişteki selefi çizgiye etkisini kapsam dışında bırakmıştır. Burhaneddin Kıyıcı'nın, İbn Teymiyye'nin akıl-nakil ilişkisi hakkındaki görüşlerini işlediği çalışmasında onun modern dönemdeki selefi çizgideki gruplara olan etkisinin devam ettiğini belirtmesi ve bu grupların anlaşılabilmesi için İbn Teymiyye'nin daha kapsamlı çalışılması temennisinde bulunması¹⁹ çalışmasını yerleştirdiği bağlam açısından önemli ipuçları vermektedir. "İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı ve Anlama Metodu"²⁰ başlıklı çalışmasında Enver Arpa, İbn Teymiyye'nin görüşlerini modern dönemdeki selefi gruplara etkisi bağlamında incelemiş ve Cemaleddin el-Kasimî, Şevkânî, Abduh, Reşid Rıza ile Vehhâbî-Selefi akımların ondan etkilendiğini vurgulamıştır.²¹ Ayrıca "Selefi yönelişe ait Kur'an yaklaşımının ortaya çıkarılması ve modern İslami yaklaşıma uyarlanma imkânlarının araştırılması[nın], araştırmacılara yeni ufuklar"²² açacağını belirtmiş olması kendi çalışmasının bu amaca hizmet etmesi için yapıldığını ima etmektedir.

16 Hüseyin Avni Çelik, "İbn Kayım Al-Cavziya ve eseri Maani al-Adavat va'l-Huruf (Va'l-irab)", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

17 Muhammet Yazıcı, "İbn Teymiyye'nin *Mecmû'u Fetâvâ* İsimli Eserinde Ehl-i Bidat Fırkalarına Bakışı", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998, s. 42-46.

18 Yazıcı, "İbn Teymiyye'nin *Mecmû'u Fetâvâ* İsimli Eserinde Ehl-i Bidat Fırkalarına Bakışı", s. 403.

19 Burhaneddin Kıyıcı, "İbn Teymiyye'de akıl-nakil ilişkisi (Der'u tearuzi'l-akl ve'n-nakli bağlamında)", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009, s. 290.

20 Enver Arpa, "İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı ve Anlama Metodu", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2001. Bu çalışma daha sonra yayınlanmıştır, bkz. Enver Arpa, *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı*, Ankara: Fecr Yayınları, 2010.

21 Arpa, "İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı", s. 261.

22 Arpa, "İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı", s. 14.

Yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmaların da İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in yakın geçmişte ortaya çıkan selefi hareketlere olan etkisinin ortaya konulması bağlamında yukarıda zikredilen doktora tezleriyle paralel soruları gündeme aldığını söylemek mümkündür. Bu çalışmalardan Mehmet Kalkan'ın İbn Kayyim üzerine kaleme aldığı tezinde Muhammed b. Abdülvehhâb, Reşid Rıza, Abduh, Mevdûdî ve Vehhâbîlik ile Senûsilik gibi hareketlerin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerine yaslandığını belirtmekle beraber²³ tezin ana konusu olan İbn Kayyim'in cennet hadisleri hakkındaki değerlendirmeleri ile yukarıdaki isim ve hareketlerin bu değerlendirmelerden nasıl, hangi derece ve süreç içinde etkilendiğine dair bilgi verilmemiştir. Gazâlî ve İbn Teymiyye'nin tekfir anlayışını işleyen Ahmet Yalçın ise İbn Teymiyye'den ilham aldıkları iddiasında bulunan modern dönemdeki selefi hareketlerin tekfir düşüncesi bağlamında İbn Teymiyye ile bir ilgisi olmadığını belirtmekle böyle bir etkiden söz edilemeyeceğini ima etmektedir.²⁴ Mehmet Ali Biçer'in İbn Teymiyye'nin Vehhâbîlik ile anılmasının onun yeteri kadar tanınmaması ve hakkında önyargıların oluşması sonucuna götürdüğünü belirtmesi²⁵ kendi çalışmasının bu olumsuz kanaatin değişmesi için bir katkı sunmak amacıyla yazıldığına işaret etmektedir.

2. Makale ve Tebliğler

Çalışmasının ana konusunu İbn Teymiyye ve İbn Kayyim olarak belirleyen otuz üç makale ve üç sempozyum tebliği bulunmaktadır. Bu minvaldeki ilk makale 1986 tarihinde Mustafa Kara tarafından kaleme alınmıştır.²⁶ Tez çalışmalarında olduğu gibi makale ve tebliğlerin birçoğu da ilahiyat alanında çalışma yürütmüş araştırmacılara aittir. İlahiyat alanı dışında olduğu halde İbn Teymiyye veya İbn Kayyim üzerine çalışmaları olan Kazım Sankavak²⁷ felsefe, Ulaş Töre Sivrioğlu²⁸ arkeoloji ve

23 Mehmet Kalkan, "İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Hâdi'l-Ervah ilâ Bilâdi'l-Efrâh* Eseri Bağlamında Cennet ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 2007, s. 13.

24 Bkz. Ahmet Yalçın, "Gazzâlî ve İbni Teymiyye'de Tekfir Anlayışı", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 125.

25 Mehmet Ali Biçer, "İbn Teymiyye'nin Uluhiyyet Anlayışı", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011, s. 121-124.

26 Bkz. Mustafa Kara, "İbn Teymiyye'nin İlk Sûfilere ve Tasavvuf Klasiklerine Bakışı," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, c. 1, sy. 1, s. 63-68.

27 İbn Teymiyye hakkındaki çalışması için bkz. Kazım Sankavak, "İbn Teymiyye'ye Göre Felsefe ve Filozoflar", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1997 (Bahar), sy. 24, s. 63-72.

28 İbn Teymiyye hakkındaki çalışmaları için bkz. Ulaş Töre Sivrioğlu, "İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2013, sy. 20, s. 88-104; Ulaş Töre Sivrioğlu ve Muzaffer Ercan Yılmaz, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 2013, sy. 37, s. 1-16. Bu iki makale büyük ölçüde aynı argüman ve ifadelerle aynı iddiaları dile getirmektedir.

tarikh, Muzaffer Ercan Yılmaz²⁹ uluslararası ilişkiler ve Mehmet Gel³⁰ tarih alanında araştırmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmaların nicelik olarak en yoğun olduğu dönem, çalışmaların üçte birinden fazlasının kaleme alındığı, 2000-2010 arasıdır.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim hakkında kaleme alınan makale ve tebliğler daha ziyade bu iki ismin itikadî ve tasavvufî görüşleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in felsefe ve kelam eleştirisi, itikadî görüşleri, hadisleri değerlendirme kriterleri, usul anlayışları, vahdet-i vücûd hakkındaki görüşleri, Şiîlik eleştirisi, siyaset-i şer'iyye düşünceleri ve bazı fikhî görüşleri de işlenen konular arasındadır. Bununla beraber, tez çalışmalarına benzer bir şekilde, bu çalışmaların çoğunda ortaya konan düşünce ve görüşler daha ziyade geçmişe yönelik olarak işlenmiş; İbn Teymiyye'nin farklı dönemlerdeki etkisi üzerinde durulmamış ve bu etkinin sebep ve boyutları hakkında yorumda bulunulmamıştır. Muammer Erbaş'ın çalışması İbn Teymiyye etkisini gösterme amacı taşıyan çalışmalardan kabul edilebilir. Fakat İbn Teymiyye'nin birçok açıdan selefi hareketleri etkilediğini ifade etmiş olmasına rağmen onun akıl-nakil ile ilgili görüşlerinin iyi bir şekilde anlaşılmasıyla "ihya hareketlerine uygun ıslah projeleri üretilmesi[nin]" mümkün olabileceğini vurgulamış olması³¹ çalışmasını farklı bir düzlemde değerlendirdiği yönünde yorumlanabilir. Ahmed Hamdi Furat'ın çalışması İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü's-Şer'iyye* isimli eserindeki görüşlerinin Osmanlı'da selefi eğilimli bir hareket başlatan Kadızadeliilere³² olan etkisini, bu eserin Osmanlı'da yapılmış tercüme üzerine tartışmak amacıyla kaleme alınmış ve çalışmada böyle bir etkiden söz edilemeyeceği ifade edilmiştir.³³ Kazım Sankavak, İbn Teymiyye'nin felsefe hakkındaki görüşlerini işlerken İslam dünyasında "14. yüzyıldan sonra, İslam toplumlarında uyanan her dinî yeniden canlanma hareketinin"³⁴ İbn Teymiyye'den etkilendiğini ifade etmiş ve yakın geçmişte ortaya çıkan bu tarz hareketleri anlayabilmek için İbn Teymiyye'nin anlaşılması zarureti vurgulayarak³⁵ kendi çalışmasının da hangi bağlamda değerlendirilmesi gerektiğinin işaretini vermiştir. Ahmet Özel'in makalesi içerikte İbn Teymiyye'nin etkisini gösterecek yeterli işaretleri barındırmamaktadır. Bununla beraber bu çalış-

29 İbn Teymiyye hakkındaki çalışması için bkz. Sivrioğlu - Yılmaz, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", s. 1-16.

30 İbn Teymiyye hakkındaki çalışması için bkz. Mehmet Gel, "A Sixteenth-Century Ottoman Scholar in the Footsteps of Ibn Taymiyya and an Opponent of Ibn Arabi: Chiwizada Muhyi al-Din Sheikh Mehmed Efendi", *İlahiyat Studies*, 2013 (Fall), c. 4, sy. 2, s. 183-208.

31 Bkz. Muammer Erbaş, "İbn Teymiyye'nin Selefi Tefsir Anlayışında Rivayet-Dirayet İlişkisi Üzerine", *Marife (Selefilik Özel Sayısı)*, 2009, yıl 9, sy. 3, s. 138.

32 Bu hareket hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızadeliiler", *DİA*, c. 24, s. 100-102.

33 Bkz. Ahmed Hamdi Furat, "Selefilik- Osmanlıya Etkisi Bağlamında Kullanılan Bir Argüman: İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü's-Şer'iyye* İsimli Eserinin Osmanlı Dünyasında XVI. ve XVII. Asırdaki Tercümelei", *Marife (Selefilik Özel Sayısı)*, 2009, yıl 9, sy. 3, s. 215-216, 225.

34 Sankavak, "İbn Teymiyye'ye Göre Felsefe ve Filozoflar", s. 64.

35 Bkz. Sankavak, "İbn Teymiyye'ye Göre Felsefe ve Filozoflar", s. 72.

manın kaleme alınma vesilesinin günümüzdeki bazı selefi hareketlerin *darulislam*, *darulharp* ve *cihad* gibi kavramları yorumlamada esas aldıkları İbn Teymiyye'nin Mardin fetvası üzerine 27-28 Mart 2010'da yapılan bir sempozyum olarak açıklanması³⁶ bu çalışmanın nereye oturduğunu göstermektedir. Ulaş Töre Sivrioğlu'nun kendi çalışması ile Muzaffer Ercan Yılmaz ile beraber kaleme aldığı makalede İbn Teymiyye'nin siyaset düşüncesinin genel kabul görmediği, ancak Vehhâbilik ve radikal grupların İbn Teymiyye'yi sahiplendiği savunulmuştur.³⁷ Makalelerde "İslâm dünyasındaki modern siyasal eğilimlerin tarihsel gelişimlerinin daha iyi anlaşılması için İbn Teymiyye'nin siyaset-hukuk teorisinin incelenmesi[nin] elzem" olduğu vurgulanmıştır.³⁸ Hanifi Şahin ise İbn Teymiyye'nin siyaset hakkındaki görüşlerinin diğer Sünnî ulemadan farklı olmadığını, fakat görüşlerini daha etkili bir şekilde ifade ederek bir söylem haline getirebildiği için radikal gruplar tarafından referans olarak kabul edildiğini belirtmiştir.³⁹ Bunların dışındaki makale ve tebliğ çalışmaları tartıştıkları konuyu modern dönemdeki selefi hareketlerin iddialarının etkilendiği kaynaklar ile ilgili bir bağlam çerçevesinde değerlendirmemişlerdir.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle nicelik açısından bakıldığında son beş yıl (2010-2015) içinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim üzerine yapılan tez, makale ve tebliğ çalışmalarında bir yoğunlaşma olduğu görülmekle beraber, ilahiyat fakülteleri ve bu alandaki lisansüstü öğrenci sayısının artması dikkate alındığında nitelikli yoğunluğun 2000-2010 tarihleri arasında olduğunu söylemek daha mümkün görünmektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in müstakil çalışmalara konu edilmiş olması yakın geçmişte ortaya çıkan selefi çizginin akademideki etkisinin tezahürü olarak yorumlanabilse de İbn Teymiyye ve İbn Kayyim hakkında yapılan yukarıdaki çalışmaların, İbn Teymiyye'nin modern dönemde ortaya çıkan selefi grup ve hareketlere etkisini göstermesi noktasında teşebbüs seviyesinde kaldığını söylemek mümkündür. Bunların dışındaki çalışmalar ise tasvirî olmaktan öteye geçmemiştir. Genel olarak bu çalışmalar daha ziyade bu iki ismin itikadî görüşleri ve uzantıları çerçevesinde şekillenmiş fakat fikhî görüşleriyle ilgili çalışmalar oldukça sınırlı bir seviyede kalmıştır.

Hâlbuki Türkiye'deki fıkıh literatüründe İbn Teymiyye çalışmalarının gündeme alması gereken birçok boyut vardır. Henüz öncelikli araştırma konuları arasında olmamakla birlikte İbn Teymiyye'nin Hanbelî literatürüne etkisi ihmal

36 Ahmet Özel, "Klasik İslam Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, sy. 43, s. 41.

37 Bkz. Sivrioğlu, "İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi", s. 103; Sivrioğlu - Yılmaz, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", s. 2.

38 Sivrioğlu, "İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi", s. 89; ayrıca bkz. Sivrioğlu - Yılmaz, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", s. 2.

39 Bkz. Hanifi Şahin, "İbn Teymiyye'nin Siyaset Anlayışı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013 (Mart), c. 6, sy. 3, s. 634.

edilmiştir. Fakat İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in en azından Osmanlı fıkıh tarihi üzerindeki etkisinin kavram ve literatür tarihi gibi açılardan daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi beklenirdi. Her ne kadar İbn Teymiyye'nin kişisel tarihinin, Şam'ın sosyal tarihiyle irtibatının incelenmemiş olması, bu konuda henüz yeterli nitelik ve nicelikte ikinci el kaynakları meydana getirememiş olmasından dolayı, Türkiye'deki akademik camia için haksız bir beklenti olsa da bu ismin hayatı ve eserlerinin *Diyanet İslam Ansiklopedisi* maddesini aşacak daha ciddi çalışmalara konu olması gerekirdi.

II. Selefi Düşünce ve İbn Teymiyye'nin Türkiye'deki İslamcılığa Etkisi

Türkiye'de tek parti dönemiyle beraber İslamcılık namına yapılabilecek faaliyetlerin en asgari düzeyde ilerlemesi ve İslamcı olarak nitelenebilecek şahsiyetlerin birbiriyle olan bağlarının kopmuş/koparılmış olması hem bu şahsiyetlerin tespitini hem de düşünce yapılarını belirleme imkânını zorlaştırmaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye'nin çok partili siyasî hayata geçmesiyle birlikte Türkiye'de önceki döneme göre İslamcılara daha rahat hareket alanı sağlayan bir siyasî atmosferin de etkisiyle bu bağlar tekrar kurulmaya ve bununla ilgili literatür ancak 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁰ Dolayısıyla bu başlık altında söz konusu tarihten sonra ortaya çıkan ve selefi anlayışı içinde barındıran üç mecradan bahsedilecektir. Bunlardan ilki selefi anlayışın yayın hayatına yansımalarını gösteren ve İslamcı kimlikleriyle öne çıkan ve fakat yayımlandığı dönemin İslamcılığının farklı cihetlerini temsil eden *Hilal* ve *İktibas* dergileriyle örneklendirilecek olan mecradır. İkincisi, savundukları selefi anlayışı öncelikle sözlü kültürle etrafına yaymaya çalışan ve bu çalışmada "Malatya Çevresi" olarak anılan hareketle temsil edilecek hoca çevrelerinin yer aldığı mecradır. Üçüncü mecra kapsamında ise İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tercümeleri ele alınacaktır.

A. Süreli Yayınlar

1. *Hilal* Dergisi⁴¹

Hilal dergisi 1958-1993 arasında İslam dünyasındaki bölünmüşlüğe çare bulmak ve Müslüman dünyanın birliğini sağlayabilme amacına hizmet etmek için "muhterem Türk ve Müslüman efkarına"⁴² sunulmuştur. Dergi, yayın hayatına başladığı dönem ve yayın süresi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin yakın tarihindeki İslamî gündemi ve bunun yayın hayatına yansımalarını göstermesi bakımından önemli bir belge mahiyetindedir. *Hilal* dergisinin Arap ve Hint dünyasından birçok ismin yazılarını tercüme ederek yayınlaması onu

40 1960 yılından itibaren Türkiye'de görülen gelişmeler hakkındaki bir yorum için bkz. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, s. 38.

41 Tam adı *Hilal Dinî, Ahlakî, İlmî Edebî Siyasî Aylık Mecmua* olan dergi bundan sonra *Hilal* dergisi olarak zikredilecek, dipnotlarda ise sadece *Hilal* adıyla yer alacaktır.

42 Hilal, "Çıkarken", *Hilal*, Kasım 1958, c. 1, sy. 1, s. 1.

Türkiye’de o dönemdeki tercüme faaliyetlerinin öncüsü konumuna getirmiş ve böylece dergi, bu yazarların düşüncelerinin Türkiye’ye taşınması noktasında önemli bir görev icra etmiştir. Nitekim sonraki dönemlerde İslamcı kesim tarafından sıkça gündeme getirilen ve referans olarak zikredilen bazı isimlerin ilk defa *Hilal* dergisinde yayımlanan tercüme vasıtasıyla tanındığı söylenebilir.

Urfalı bir tüccar olan Salih Özcan tarafından kurulan dergi yayın hayatına son verene kadar el değiştirmemiştir. Derginin yayımlandığı 34 yıllık süre boyunca farklı çizgilerde yazılara yer vermiştir. İsmail Kazdal’ın⁴³ 1965 yılında “idare müdürü” olmasından kısa bir süre önceki sayılardan başlayarak 1970 yılına kadar devam eden yayın politikası, modern Türkiye’nin tek parti döneminde İslamcılık namına meydana gelen kesintinin telafi edilmesi ve selefi düşünce ile tanışması bağlamında önemli bir yere sahiptir. Zira bu zaman diliminden önce dergi “milliyetçi-mukaddesatçı”⁴⁴ ve söz konusu dönemin ardından ise daha “gelenekçi”⁴⁵ bir çizgiye sahip olmuştur.⁴⁶

İsmail Kazdal 1960’lı yıllardan sonraki çizgisini 1970’lerde yaptığı “Çınaraltı Sohbetleri”ne atıfla şu şekilde özetlemektedir:

43 1935’te Batum’da doğan İsmail Kazdal, aynı yılın Ağustos ayında komünizm tehdidinden kaçan ailesiyle birlikte İstanbul’a göç etmiş ve Sultan Vahideddin’in şehzade iken ikamet ettiği köşkün yanındaki “kulübeye” yerleşmiştir. Kazdal, 28 yıl boyunca ikamet ettiği bu muhitte tanıdığı insanların kendisinin entelektüel gelişiminde önemli etkileri olduğunu ifade etmiş ve bu dönemde içinde olduğu durumu “son Osmanlı sultanı köşkünde izzet ve zilletle içiçe” şeklinde tasvir etmiştir. 1950’li yıllarda tasavvufa ilgi duymuş fakat daha sonra bu düşüncesinden uzaklaşmıştır. 27 Mayıs darbesinde yaklaşık altı ay boyunca gözaltında tutulmuştur. İlk yazılarını 1962’de *Yeni İstanbul* gazetesinde yayınlamış, daha sonra *Büyük Doğu* ve *Hilal* dergilerinde de yazıları yayımlanmıştır. Kazdal savunmuş olduğu “fikri aksiyonu” ilk olarak bu dergilerdeki yazılarında, 1965-1968 arasında başında bulunduğu *Hilal* dergisi, daha sonra kendi kurduğu Kazdal Yayınevi, bu yayınevi kapandıktan bir süre sonra açtığı İhya Yayınevi ve 1970’li yıllardaki “Çınaraltı Sohbetleri” ile etrafına anlatmaya çalışmıştır. *Bugün, Zaman, Yeni Devir ve Milli Gazete* ile *Kitap Dergisi*’nde de yazıları yayımlanmıştır. İsmail Kazdal’ın hayatı ve düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Kazdal, *Serencam*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.

44 *Hilal* dergisinin kurucusu Salih Özcan, kaleme aldığı “Hilal’den Mektup” bölümünde derginin milliyetçi-mukaddesatçı olan dergilerle aynı çizgiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Salih Özcan, “Hilal’den Mektup”, *Hilal*, Nisan 1962, c. 3, sy. 26, s. 1. İsmail Kazdal da kendisi derginin başına geçene kadar dergide “tarih nostaljisi, tasavvuf edebiyatı ve hamasiyet kokan yazılar”ın yer aldığını ifade etmiştir. Bkz. Kazdal, *Serencam*, s. 266. Ayrıca derginin gayesinin açıklandığı ilk sayıda “Türk ve Müslüman” vurgusunun da derginin milliyetçi yönüne vurgu yaptığı söylenebilir. Bu vurgu için bkz. Hilal, “Çıkarken”, *Hilal*, Kasım 1958, c. 1, sy. 1, s. 1. İsmail Kara, tercümelemin yoğun bir şekilde yapıldığı 1960-1980 arası dönemde İslamcılığın milliyetçi-muhafazakar çizgiden koptuğunu ifade etmiştir. Bkz. Kara, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, s. 32.

45 Bu tespiti destekleyen bir kanaat için bkz. Mehmet Kuşçu, “Hilal Dergisi-1”, *Haksöz Dergisi*, Eylül 1993, sy. 30, s. 44.

46 Bu sebeple çalışmanın kapsamını aşmamak adına *Hilal* dergisi hakkında yapılacak değerlendirmeye İsmail Kazdal’ın derginin başında bulunduğu dönem ile sınırlı tutulacaktır.

Evet. Çınaraltı demek, hiçbir safsataya inanmamanın, her türlü hurafeyi dinden ayıklamanın simge mekânı demektir. İnsanoğlunun kendi sağmasından ürettiği ve elini kolunu bağlayan bütün zihnî ve imanî tabuları sorgulama döneminin mekânı Çınaraltı. Asırların biriktirip getirdiği tabular sorgulanıyor, her alanın yanılmaz ilahları hesaba çekiliyordu bu mekânda. Şeyhler sorgulanıyor, erkler sorgulanıyor, inanç kuralları sorgulanıyor, büyük alimler olarak tanınan tarihî ve çağdaş isimler sorgulanıyor, ideolojiler sorgulanıyor, hatta ana baba hakları konusu gündeme alınıyor ve mevcut anlayış eleştiriliyordu.⁴⁷

1964'ten itibaren yayınlarında ağırlıklı olarak Mevdûdî, Seyyid Kutub, Hasan el-Benna ve Abdülkadir Udeh gibi isimlerin kitaplarından tercümelemler bulunmakla birlikte *Hilal* dergisinde farklı ideolojileri dile getiren yazılara da yer verilmiştir. İsmail Kazdal'ın temsil ettiği çizgi dışında yazılar da dergide yer almıştır. Bunun sebebi İsmail Kazdal'ın derginin başına geçerken aldığı, derginin üçte birlik kısmı dışında yapılacak yayınlara dergi sahibinin müdahale etmeyeceği şeklindeki taahhüdüne bağlanabilir. İsmail Kazdal'ın şu ifadeleri kendisinin temsil ettiği çizgi ile telif edilemeyecek yazıların Salih Özcan'ın inisiyatifinde bulunan bu üçte birlik alan dâhilinde olduğu yönündeki kanaati güçlendirmektedir:

1964 yılından sonra Hilal Dergisi'ni iki ayrı söylemi ile algılamak gerekir. Derginin üçte ikilik bölümü doğrudan bizim denetimimizdeki söylemlerden, diğer bölümü de Özcan'ın bağlarını korumak üzere yayınlattığı yazılardan oluşuyordu. Burada Salih Özcan'ın "bu yazılar yayımlandıktan sonra, gerisine ben karışmam" gibi bir tavrı var. Tabii bu yazıları müdahale etmeden yayınlıyorduk.⁴⁸

İsmail Kazdal'ın derginin başına geçmesiyle beraber *Hilal* dergisinin selefi vurgular lehine tedrici bir dönüşüm yaşadığını söylemek mümkündür. Zira kendisinin daha önceki sayılarda "tarih nostaljisi, tasavvuf edebiyatı ve hamasiyet kokan yazılar"⁴⁹ yer almasını eleştirmesine ve tasavvufu bir bataklık, hatta "bir küfür gayyası"⁵⁰ olarak tanımlamasına rağmen kendisi derginin başına geçtikten sonra bir süre özellikle tasavvufu ilgili yazılar dergide yer almaya devam etmiş,⁵¹ fakat 53. sayıdan (Temmuz 1965) sonra bu tür yazılar dergide yer almamıştır.

Salih Özcan'ın İslam ülkelerine yaptığı ziyaretler derginin bu dönemdeki çizgisinin oluşmasında önemli katkıya sahiptir. Salih Özcan bu seyahatlerinin gayesini yakın

47 Kazdal, *Serencam*, s. 394.

48 İsmail Kazdal, "Hilal Dergisi İslam'ın Sosyal Yönünü Gündeme Getirdi", *Haksöz Dergisi*, Eylül 1993, sy. 30, s. 45-46 (Söyleşi).

49 Kazdal, *Serencam*, s. 266.

50 Kazdal, *Serencam*, s. 90. Kazdal'ın tasavvuf hakkındaki düşünceleri için bkz. *Serencam*, s. 174, 204, 258, 279-280, 353.

51 Örnek için derginin 49, 50, 51 ve 53. sayılarına bakılabilir.

tarihte diğer Müslümanlarla bozulan bağların tamir edilmesi olarak açıklamış,⁵² İsmail Kazdal dergide tercümesi yapılan eserlerin birçoğunun bu seyahatler ve silesiyle tanındığını ve kendilerine ulaştırıldığını ifade etmiştir.⁵³ Salih Özcan'ın Suudi Arabistan destekli Dünya İslam Birliği'nin (*Rabitatu'l-alemi'l-İslamî*) kurucu üyelerinden olması, Dünya İslam Kongresi'nin idare heyetinde bulunması onun birçok siyasetçi ve ilim adamıyla tanışmasına vesile olmuştur. Nitekim dergide birçok tercümesi bulunan Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî ve İslam birliği fikrinden ötürü derginin kendisine sempatiyle yaklaştığı Suudi Arabistan Kralı Faysal b. Abdülaziz (ö. 1395/1975) ile tanışması bu toplantılar vesilesiyle gerçekleşmiştir. Hatta derginin Kral Faysal'ı bu amaca hizmet eden bir nevi kurtarıcı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Faysal "İslamın Hizmetkarı" olarak sunulmuş,⁵⁴ dergi, 61. sayısında (Ağustos 1966), sonraki ay Türkiye'ye gelecek olan Faysal'ı kapağına taşımış ve altına "İslam Birliğine Doğru" notunu düşmek suretiyle bu yöndeki temennisini izhar etmiştir. Faysal'ın Türkiye'ye gelişi sevinçle karşılanmış ve bu bağlamda birçok yazı yayımlanmıştır.⁵⁵ Netice itibariyle Salih Özcan'ın bu seyahatleri diğer İslam ülkelerindeki siyasetçi ve ulemanın dergi tarafından tanınmasının yanında, onların eserlerinin Türkiye'ye getirilmesine ve derginin Suudi Arabistan yönetimi ile ilişkilerinin daha da gelişmesine vesile olmuştur.

Hilal dergisinde tercüme için tercih edilen yazar ve metinler derginin takip ettiği fikrî çizgiyi tespit noktasında bizlere ipucu sunmaktadır. Metinleri tercüme edilen yazarlar arasında Hasan el-Benna, Abdülkadir Udeh, Seyyid Kutub, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî ve Ebu'l-Hasen en-Nedvî öne çıkmaktadır. Hasan el-Benna (ö. 1368/1949) dergide "İslam âleminin büyük mücahitlerinden" olarak tavsif edilmiş ve kendi ağzından ıslahatçı kimliğine vurgu yapılmıştır.⁵⁶ Abdülkadir Udeh (ö. 1374/1954) dergide devrinin âlimlerinden biri olarak zikredilmiş⁵⁷ ve "hayatını cihada sarfettiği" vurgulanmıştır.⁵⁸ Bu isimler arasında Seyyid Kutub (ö. 1386/1966) ve Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 1399/1979) neredeyse her sayıda dergide kendilerine yer bularak diğerlerine nazaran farklı bir konumda olmuşlardır. İsmail Kazdal'ın

52 Bkz. Salih Özcan, "Zaruri Bir Açıklama", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 64, s. 17.

53 Bkz. İsmail Kazdal, "Hilal Dergisi İslam'ın Sosyal Yönünü Gündeme Getirdi", s. 45 (Söyleşi).

54 Yazının tamamı için bkz. Fethi Tevetoğlu, "İslamın Hizmetkarı Emir Faysal", *Hilal*, 1965, c. 5, sy. 55, s. 15.

55 "Faysal'ın memleketimize gelmesinin sevincini kucaklamaya hazırlandığımız bir anda (...)" *Hilal*, "Hilal'den Mektup", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 62, s. 1. Kral Faysal'ın ziyareti ile bağlantılı diğer yazılar için bkz. Hilal, "Bir Ziyaretin Ardından", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 62, s. 2-4; Faysal, "Emir Faysal'ın Hitabesi", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 62, s. 4-5; "Melik Faysal", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 62, s. 16-17, 32.

56 Hasan el-Benna'ya sorulan bir soru karşısında "şükran ve iyimserlik ruhu ile dolu" olacağını ve bu iki özelliğini bir ıslahatçıda bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Muhibbizzate, "Şeyh Hasan el-Benna Kimdir?", *Hilal*, 1965, c. 5, sy. 53, s. 20.

57 Bkz. Hilal, "Modern Firavun'un Son Cinayet", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 62, s. 7-8.

58 Bkz. Muhibbizzate, "Abdülkadir Udeh Kimdir?", *Hilal*, 1966, c. 6, sy. 63, s. 12-13, 31.

İhvan-ı Müslimîn liderlerinden Seyyid Kutub'un eserlerinin "İslam hakikatinin örtbas edildiği sözde İslam memleketlerinde, büyük hadiselerle yol açtığını" ve geniş Müslüman kitlelerin kalbine İslam hakikatlerini⁵⁹ yerleştirdiğini belirtmesi bu isimden yapılan tercümeleme amacını açıklar mahiyettedir. Dergide Seyyid Kutub'un biyografilerinin⁶⁰ yanında *Yoldaki İşaretler*,⁶¹ *Fi Zilali'l-Kur'an*,⁶² *Kur'an'da Edebî Tasvir*,⁶³ *İslam ve Kapitalizm Mücadelesi*⁶⁴ gibi kitaplarının bazı bölümleri de yayımlanmıştır. Seyyid Kutub'un *Hilal* dergisinde ön plana çıkarılması ve takip edilmesi sadece yazılarının tercüme edilmesiyle olmamıştır. Seyyid Kutub idam edilince dergi 62. sayının (Eylül 1966) neredeyse tamamını ona ayırmış ve Kutub'u "İnsanlık günahının kefaretiyle kanlarıyla ödeyen asrın şehitleri" başlığıyla kapağa taşımıştır. 1967'de Arap-İsrail savaşında Mısır'ın da içinde bulunduğu Arap ülkelerinin İsrail'e yenilmesi sonrasında dergi Seyyid Kutub'u 72. sayısında (Temmuz 1967) tekrar kapağına taşımış ve savaşın sonucunu resmin üzerine yerleştirdiği "Gülerek ölüme gidenin kan bedeli, Yahudi önünde düşülen aşağılık durumdur" sözleriyle yorumlamıştır. Hindistan'da Cemaat-i İslami'nin kurucusu olan Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî de derginin sürekli gündeminde olan bir isim olmuştur. Biyografisi birçok defa yayımlanmış⁶⁵ olan Mevdûdî "İslami görüşün en mümtaz şahsiyetlerinden biri"⁶⁶ olarak tavsif edilmiş ve eserlerinin yayın hakkının Salih Özcan tarafından alındığı özellikle ilan edilmiştir.⁶⁷ 1967'de tutuklanması üzerine dergi kendisini kapağına taşımış ve hemen her sayıda *Tefhimü'l-Kur'an* başta olmak üzere kendisinden yapılan tercümeleme yer vermiştir. Bu isimlerin dışında Mazharuddin Sıddıkî, Marûf ed-Devâlibî, Muhammed Kutub, Yusuf el-Karadâvî ve Menna Kattân gibi İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslami mensubu müelliflerin de eserlerinden bazı bölümler tercüme edilmiştir. Fakat bu dönemde dergide İbn Teymiyye ile İbn Kayyim hakkında bir yazı veya eserlerinden herhangi bir tercüme yer almamaktadır.

59 Bkz. İsmail Kazdal, "Hakiki Müslüman: Profesör Seyyid Kutub", *Hilal*, 1965, c. 5, sy. 49, s. 7, 32.

60 Bkz. İsmail Kazdal, "Hakiki Müslüman: Profesör Seyyid Kutub", s. 7, 32; Muhibbizade, "Seyyid Kutub Kimdir?", *Hilal*, 1965, c. 5, sy. 54, s. 20-22.

61 Bkz. Seyyid Kutub, "Yoldaki İşaretler", *Hilal*, çev. Abdülkadir Şener, 1966, c. 6, sy. 63, s. 27-29.

62 Bkz. Seyyid Kutub, "Nas Suresi'nin Tefsiri", *Hilal*, çev. Halil Güneç, 1967, c. 7, sy. 73, s. 25-26.

63 Bkz. Seyyid Kutub, "Kur'an'da Edebî Tasvir", *Hilal*, çev. Süleyman Ateş, 1967, c. 7, sy. 73, s. 28-30; "Kur'an'da Sihir Kaynağı", *Hilal*, çev. Süleyman Ateş, 1967, c. 7, sy. 74, s. 13-15, 30; "Vicdana Hitap Eden Mantık", *Hilal*, çev. Süleyman Ateş, 1967, c. 7, sy. 75, s. 22-23; "Kur'an'da Kıssa", *Hilal*, çev. Süleyman Ateş, 1967, c. 7, sy. 76, s. 22-23.

64 Bkz. Seyyid Kutub, "İhtar Çığı", *Hilal*, çev. Mustafa Varlı, 1967, c. 7, sy. 77, s. 6-7; "Kurtuluş İslamdadır", *Hilal*, çev. Mustafa Varlı, c. 7, sy. 80, s. 25.

65 Bkz. Enis Ahmet, "Ebu'l-A'lâ el-Mevdudî Kimdir?", *Hilal*, çev. Zübeyir Koç, 1961, c. 2, sy. 18, s. 18-19; c. 2, sy. 19, s. 19-21; c. 2, sy. 20, s. 19-20; "Ebü'l A'lâ El Mevdudî", *Hilal*, 1963, c. 4, sy. 38, s. 11; Muhibbizade, "Meşhur Simalar", *Hilal*, 1965, c. 5, sy. 50, s. 10-11.

66 Bkz. İ.K., "Kitapların Dili", *Hilal*, 1967, c. 7, sy. 73, s. 27.

67 Bkz. Hilal, "Müslüman Naşir ve Mütercimlerin Nazarı Dikkatine!..", *Hilal*, 1967, c. 7, sy. 77, s. 5.

Kazdal, derginin başına geçmesinden sonra yakın arkadaşı Nihat Armağan'la birlikte *Hilal* dergisiyle aynı çizgide yayın yapan ve dergi sahibi Salih Özcan'ın kurduğu Hilal Yayınevi'nin politikasını yine dergiye paralel bir şekilde değiştirmiş, bu süreç içerisinde dergide bölümler halinde yayımlanan kitaplar İsmail Kazdal'ın önsözüyle birlikte Hilal Yayınları tarafından neşredilmiştir. Seyyid Kutub'un *Din Dediğin Budur*⁶⁸, *İslami Etütler*,⁶⁹ *Yoldaki İşaretler*,⁷⁰ *İstikbal İslam'ındır*,⁷¹ *İslam ve Medeniyetin Problemleri*,⁷² *Kur'an'da Edebi Tasvir*⁷³; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin *İslam'da Ahlak Nizamı*,⁷⁴ *Faiz*,⁷⁵ *İslam'da İhya Hareketleri*,⁷⁶ *İslam'da Devlet Nizamı*,⁷⁷ *İslam'da Hayat Nizamı*⁷⁸ gibi eserleri Türkiye'de ilk defa Hilal Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Hilal dergisinde tercüme dışında dikkati çeken diğer bir husus Said Nursi'nin eserlerinden yapılan iktibaslardır. İsmail Kazdal gerek dergideki tercüme gerekse Salih Özcan'ın yurtdışı seyahatleri hakkında çeşitli yorumlarda bulunurken, bu iktibaslar hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Bu sebeple Said Nursi'nin öğrencilerinden olması göz önüne alındığında,⁷⁹ bu yazıların Salih Özcan'ın kendi inisiyatifinde olması konusunda İsmail Kazdal'la anlaşığı üçte birlik bölümde olduğunu söylemek daha isabetli olur.

1960'lı yıllarda Türkiye'de tanınmayan birçok ismin eserlerinin ilk defa tercüme edilerek yayımlanmış olması, *Hilal* dergisinin tercüme hareketleri bağlamında öncü bir rol üstlendiğini göstermesi yanında, eserleri tercüme edilen isimlerin Afgâni-Abduh-Reşid Rıza çizgisinin düşüncelerini tevarüs etmekle kalmayıp onların selefi meşreb yaklaşımlarını da benimseyen İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslamî hareketlerinin temsilcileri olmaları nedeniyle, bu tercüme hareketlerinin yayın politikasının selefi çizgiye kayması sonucunu doğurmuştur. Her ne kadar derginin İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim'a referansta bulunması veya o çizgide hareket

68 Seyyid Kutub, *Din Dediğin Budur*, çev. Mehmed Hasan Beşer, Ankara: Hilal Yayınları, 1964.

69 Seyyid Kutub, *İslami Etütler*, çev. Mehmed Hasan Beşer, Ankara: Hilal Yayınları, 1967.

70 Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Abdülkadir Şener, Ankara: Hilal Yayınları, 1966.

71 Seyyid Kutub, *İstikbal İslam'ındır*, çev. Abdülkadir Şener, Ankara: Hilal Yayınları, 1967.

72 Seyyid Kutub, *İslam ve Medeniyetin Problemi*, çev. Mustafa Varlı, Ankara: Hilal Yayınları, 1967.

73 Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Hilal Yayınları, 1969.

74 Mevdûdî, *İslam'da Ahlak Nizamı*, çev. Abdülkadir Şener, Ankara: Hilal Yayınları, 1966.

75 Mevdûdî, *Faiz*, çev. Mehmed Hasan Beşer, Ankara: Hilal Yayınları, 1966.

76 Mevdûdî, *İslam'da İhya Hareketleri*, çev. Halil Zafir, Ankara: Hilal Yayınları, 1967.

77 Mevdûdî, *İslam'da Devlet Nizamı*, çev. Rasim Özdenören, Ankara: Hilal Yayınları, 1967.

78 Mevdûdî, *İslam'da Hayat Nizamı*, çev. İbrahim Düzen, Mustafa Top, Ankara: Hilal Yayınları, 1965.

79 Biyografisinin anlatıldığı kitabın *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan* adıyla yayımlanmış olması bu yakınlığın işaretlerindedir. Salih Özcan'ın Said Nursi ile olan bağlantısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, İstanbul 2011.

etmesi beklense de dergide böyle bir durum ortaya çıkmamıştır. Fakat gerek Suudî yönetimle olan ilişkiler gerekse selefi çizgideki ilim adamlarından yapılan tercümelemler derginin İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslamî ideolojisine yakınlaşması ve dönemin Suud selefi/vehhâbî düşüncesinin Türkiye'ye giriş çabası olarak okunabilir. Böylece *Hilal* dergisi hem dönemindeki Türkiye İslamcılığına ters düşmeyecek bir çizgi izlemeye, hem de bu hareketlerin metinlerini gündeme getirmeye çalışmıştır. Bununla beraber İhvan liderleri ve Mevdûdî'nin Türkiye İslamcılığındaki algısı seleflik ve/veya İbn Teymiyye ile özdeşleşmemiş, hatta bu yazarlardaki selefi renk pek çok çevrede öne çıkarılmamaya çalışılmıştır.

2. İktibas Dergisi

İktibas dergisi⁸⁰ Türkiye'de ve yurtdışındaki yazılı medyada yer alan haber ve yazılardan Türkiye'deki Müslümanları haberdar etmek amacıyla 1981 yılında Ercüment Özkan⁸¹ tarafından kurulmuştur. Dergi ağırlıklı olarak haber ve yazı iktibaslarından oluşmakla beraber belirli bir ideolojik çizgi takip ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bu çizgiyi daha ziyade "Selam ile", "Kavramlar" ve "Yorum" gibi İktibas imzalı bölümler üzerinden takip etmek mümkündür. Söz konusu bölümlerin, vefatına kadar Ercüment Özkan tarafından kaleme alınmış olması⁸² ve Özkan'ın

80 Tam adı *İktibas Süreli Yayınları Tarama Dergisi* olan dergi bundan sonra *İktibas* dergisi olarak zikredilecek, dipnotlarda ise sadece *İktibas* adıyla yer alacaktır.

81 1938'de doğmuş olan Ercüment Özkan Hizbu't-tahrir'i Türkiye'de örgütlemeye çalışan ilk kişidir. Hizbu't-tahrir'in temelde İslam devleti kurma amacını yerine getirmeye yönelik faaliyetlerinden dolayı 4 yıl hapis cezası almış, ömür boyu devlet görevlerinden mahrum kalmasına ve iki yıl Bingöl'de zorunlu ikametine karar verilmiştir. Özkan 1967'de Hizbu't-tahrir ile olan fikrî ayrılıklardan dolayı bu gruptan ayrılmıştır. (Ercüment Özkan'ın Hizbu't-tahrir'den ayrılma sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Burak Bircan - Mehmed Kürşat Atalar (haz.), *Ercüment Özkan İle İslami Hareket Üzerine*, Ankara: Anlam Yayınları, 1997, s. 345-354; "İktibas'a/tan Mektuplar", *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 175, s. 61-66). Bununla beraber Alev Erkilet, 1970-1980 arasında Özkan üzerinde Hizbu't-tahrir etkisinin devam ettiğini savunmaktadır. *İktibas* dergisini çıkarmaya başladığı 1980 sonrasında ise Özkan açısından "Kuran ve Sünnet'le sağlaması yapılmış bir İslam anlayışıyla vasıflanan" dönem olduğunu belirtmiştir (bkz. Alev Erkilet, "Ercüment Özkan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık*, Tanıl Bora, Murat Gültekinçil (eds.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, c. 6, s. 685). Dolayısıyla özellikle İslam ilimlerindeki kaynak hiyerarşisi açısından *İktibas* dergisinin Hizbu't-tahrir çizgisini takip ettiğini söylemek mümkün değildir. Özkan 1990'lı yılların başında temel amacı "tebliğ" olacak bir "İslam Partisi" kurmayı düşünmüş olsa da daha sonra bu kararından vazgeçmiştir. 24 Ocak 1995 yılında Adana'da geçirmiş olduğu kalp krizi sonucunda vefat etmiştir. Ercüment Özkan'ın hayatı ve fikrî serüveni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erkilet, "Ercüment Özkan", c. 6, s. 684-692; Hüseyin Bülbül, "Hayatı: Ercüment Özkan (1938-1995)", 15.01.2015, <http://www.iktibasdersisi.com/ercumend-ozkan/hayati/>.

82 Ercüment Özkan'ın dergideki yazıları daha sonra kitaplaştırılmıştır. Bkz. Ercüment Özkan, *İnanmak ve Yaşamak I*, Ankara: Yöneliş Yayınları, 1988; Ercüment Özkan, *İnanmak ve Yaşamak II ve III*, Ankara: Anlam Yayınları, 1999; Ercüment Özkan, *Dünden Yarına Türkiye*, Ankara: Anlam Yayınları, 2005; Ercüment Özkan, *Dünden Yarına Dünya*, Ankara: Anlam Yayınları, 2005; Ercüment Özkan, *Selam İle 1*, Ankara: Anlam Yayınları, 1997; Ercüment Özkan, *Selam İle 2*, Ankara: Anlam Yayınları, 2002.

hastalığı sebebiyle derginin Ağustos 1987- Kasım 1989 arasında yayımlanamaması, gerek derginin çizgisini belirleyen düşüncelerin oluşması ve savunulmasının gerekse derginin yayın hayatındaki devamlılığının Ercümen Özman'a sıkı bir şekilde bağlı olduğunu göstermektedir.

İktibas dergisi geleneğin neredeyse tamamen terkedilmesi gerektiği, İslam dışı görüş ve kültürleri İslam'a dâhil ederek onu "tahrif" eden bu gelenekten dolayı kendisini Müslüman kabul eden insanların zihinlerindeki din anlayışının "kirlendiği", bu sebeple dinin saf hali olan Kur'an İslam'ına dönülmesi gerektiği şeklinde özetlenebilecek iddialarını dile getirirken hayli sert ifadeler kullanmasıyla öne çıkmıştır. Savunulan düşüncelerin ifade edilmesinde kullanılan tavizsiz üslup "tefîr" ve "şirk" söylemlerinin dergide rahat bir şekilde yer bulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla din anlayışının bu denli "kirletilmesi"nin baş müsebbibi olarak görülen tasavvufun "İslam'da bir milimetrekarelik dahi yeri"⁸³ olmadığı, bunun kurumsallaşmış hali olan tarikatlar ve müntesiplerinin "şirk" içinde yer aldığı savunulmuştur.⁸⁴

Derginin dinî alanda düşüncelerini ifade etmede kullandığı bu üslubun siyasî alanda da sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Suudi Arabistan, Mısır, Suriye ve Irak yönetimlerini "Kur'an ve Sünnet'e dayanmadıkları için kafır" olarak niteleyen Ercümen Özman, bu ülkelerdeki rejimlerin düşeceği öngörüsünde bulunmuş ve "İran'daki başarı"nın bu ülkelerde de tekrarlanacağını savunmuştur.⁸⁵ Özman her ne kadar İran'da bir başarıdan söz ederek bu ülkeye karşı sempatisini izhar etse de derginin bu konudaki tutumunun süreç içerisinde değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira İran İslam devriminin ilk yıllarında derginin düşüncelerine paralel bir "İslam devleti" olarak resmedilen ve dinî-siyasî alanda ideal bir örnek olarak sunulan İran'ın,⁸⁶ sonraki dönemlerde -Humeyni'nin "atalarından geleneksel olarak gelen dini, tüm mezhebî koyuluğuyla yaşayan ve düşünen biri"⁸⁷ olduğundan hareketle- dinî pratiklerinin değil ama siyasî düşünce ve devrimdeki amaçlarının diğer İslam ülkelerince model olabileceği dillendirilmeye başlamıştır.⁸⁸

83 "Erzurum Gazetesi'nin Soruları ve Cevapları", *İktibas*, 1994, c. 12, sy. 181, s. 41.

84 Bkz. *İktibas*, "İktibas'a/'tan Mektuplar", *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 175, s. 61-66; *İktibas*, "İktibas'a/'tan Mektuplar", *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 177, s. 60-63.

85 *İktibas*, "Suriye de Düşüyor", *İktibas*, 1982, c. 2, sy. 28, s. 3-4.

86 Bkz. *İktibas*, "İran Olaylarının Gerçekleri II", *İktibas*, 1981, c. 1, sy. 20, s. 3-5; *İktibas*, "Sedat'tan Sonra Ortadoğu", *İktibas*, 1981, c. 1, sy. 21, s. 4; *İktibas*, "Selam İle", *İktibas*, 1982, c. 2, sy. 28, s. 1; *İktibas*, "Yorum: İran-İrak Savaşı Yakın ve Uzak Sonuçları", *İktibas*, 1982, c. 2, sy. 31, s. 3-5; *İktibas*, "Yorum: Süper Güçlerin Yıldızları Sönüyor", *İktibas*, 1982, c. 2, sy. 47, s. 4.

87 Ercümen Özman, "Gezi Notları: Humeyni'den Sonra İran", *İktibas*, 1990, c. 8, sy. 139, s. 23-24.

88 Bkz. *İktibas*, "Yorum: Cezayir İran'ı Tek Olmaktan Kurtarıyor", *İktibas*, 1992, c. 10, sy. 158, s. 4-9. Humeyni'nin vefatının birinci yıl dönümünde dergide yayımlanan başsağlığı mesajında devrimin siyasî yönüne vurgu yapılmıştır. "Asırlardan sonra İslam'ın siyasî dinamizmini gündeme getiren İran İslam Devrimi Lideri İmam Ayetullah Humeyni'yi ölümünün 1. yılında rahmetle anıyoruz." Bkz. *İktibas*, 1990, c. 8, sy. 138, s. 31.

Dergide öne çıkarılan söylemlerden belki de en önemlisi ve savunduğu diğer fikirlere temel oluşturana, kaynaklara dönüş söylemidir. Farklı kültür ve dinlerden tevarüs edilen unsurların oluşturduğu gelenek, İslam dünyasının içinde bulunduğu ve Müslümanların razı olmadıkları durumun esas müsebbibi olarak sunulmaktadır. Prensip olarak hadislerin de bu geleneğin bir unsuru olabileceği savunulmuş ve hadisler “peygamberin sözü değil, onun söylediği söylenen sözler” olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple hadisin ancak Kur’an ile çelişmediği sürece kabul edilmesi gerektiği ifade edilmekle beraber sünnetin yol gösterici olabileceği vurgulanmıştır.⁸⁹ Hadislere karşı olan bu bakış açısından dolayı özellikle Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı birçok rivayet reddedilmiştir.⁹⁰ Hz. Peygamber’in Kur’an dışında başka bir vahiy almadığı,⁹¹ böylece gerek yol gösterici olarak kabul edilen sünnetin ve gerekse Kur’an ile çelişme bile hadislerin vahiy ürünü olmadığı tezinin işlenmesi de derginin ana kaynaklara dönüş vurgusu ve söyleminin büyük oranda Kur’an ile sınırlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İktibas dergisi geleneğin reddedilmesi üzerine inşa ettiği görüşlerini “radikal İslam” olarak tanımlamış ve bunun gerçek İslam olduğu iddiasını savunmuştur.ERCÜMEND ÖZKAN derginin bu iddiasını şu şekilde özetlemektedir:

Bu sebeple değil mi dünyanın her tarafında sesini yükselten Radikal İslamdan kıvanç duyuyoruz ve İslamda radikalizmin Kitab ve Sünnet’te bulunduğunu söyleyip duruyoruz. İmrendiğimiz, sevdiğimizimiz, sevdiğimiz İslam bu değil mi, köktenci İslam... Köktenci İslam İslamın köklerinden gelen İslamdır, ki Onun kökleri de Kitabullah ve Sünnet-i Resulullahdır. Tekrarlanıp duran geleneksel İslamlığıyla değil midir Müslümanlar kafirlerin kucaklarına düşmüşler ve hallerinden rahatsız olmamaktadırlar? Ona bağlılığın gevşemiş şekli değil midir geleneksel olarak bizlere intikal edenler?⁹²

Derginin gelenek olarak adlandırdığı alanı din kavramından tamamen dışlayan bir tavra sahip olması, gerek Türkiye’de gerekse Türkiye dışında bazı konularda görüş birliği içinde olduğu İslamcı grup ve şahıslara karşı bile mesafeli ve eleştirel yaklaşmasına yol açmıştır. Malatya çevresinden Said Ertürk’ün itikadî konulardaki tavrınınERCÜMEND ÖZKAN’ı şaşırtması,⁹³ Özkan’ın, Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisinin düşünce boyutunu aşip aksiyon boyutuna geçemediği için İslâmî hareket

89 İktibas, “İktibas’a’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 176, s. 64-66.

90 Bkz. İktibas, “Kavramlar: Velayet-Velilik”, *İktibas*, 1985, c. 5, sy. 107, s. 5-7; İktibas, “Kavramlar: Peygamber ve Masumiyet”, *İktibas*, 1989, c. 7, sy. 131-132, s. 9.

91 Bkz. İktibas, “Elçilik ve Allah’ın Elçiliği Nedir?”, *İktibas*, 1987, c. 7, sy. 126, s. 6-7; İktibas, “Kavramlar: Kur’an Nasıl Anlaşılır? II”, *İktibas*, 1987, c. 7, sy. 128, s. 6-7; İktibas, “Kavramlar: Kur’an-Sünnet İlişkisi”, *İktibas*, 1992, c. 10, sy. 163, s. 8-11.

92 İktibas, “Selam İle: İslamı Anlamak için Akletmek Gerekir”, *İktibas*, 1985, c. 5, sy. 104, s. 2 (Alıntıdaki imla aynen muhafaza edilmiştir).

93ERCÜMEND ÖZKAN, “Editörden Sizlere”, *İktibas*, 1990, c. 8, sy. 136, s. 24.

oluşturamadığı şeklindeki eleştirisi,⁹⁴ İhvan-ı Müslimîn teşkilatının “halk İslamı”na hizmet ettiğini ifade etmesi,⁹⁵ Seyyid Kutub’un *Yoldaki İşaretler* adlı eserini İhvan-ı Müslimîn teşkilatından fikrî olarak “ayrıldıktan” sonra yazdığını belirterek met-hetmesi, dolayısıyla Seyyid Kutub’u ayrı bir konuma yerleşirmesi⁹⁶ ve *Hilafet ve Saltanat* kitabı hariç tutulacak olursa Mevdûdî’nin kendisini geleneksel kültürden kurtaramadığını ifade etmesi⁹⁷ bu tavrın tezahürleri olarak okunabilir. Derginin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’a karşı sergilediği tavrı ise çok net değildir. Zira Ercümend Özkan bir yerde bu iki ismin kendi dönemlerinde iz bırakan şahsiyetler olduğunu ifade etmiş,⁹⁸ başka bir yerde ise İbn Teymiyye’yi, Mevdûdî ve Seyyid Kutub ile aynı değerlendirmelere tabi tutmuştur.⁹⁹ Bununla beraber dergide bu iki isim hakkındaki değerlendirmelerin sınırlı olması ve belki de dergi tarafından eleştirilen, bazı şahsiyetlerin yüceltilmesi durumuna düşmeme çabası, derginin temkinli tavrının bu iki isim için de devam ettiğine delalet edebilir.

Yukarıda resmedilen görüşleri, *İktibas* dergisinin selefiliğin çeşitli iddialarını İslamcılığın fikrî siyasî dili ile mezceden tavrın temsilcisi olduğunu gösterir. Geleneğe karşı olan küllî eleştirisi ve asla dönüş söyleminin büyük oranda Kur’an ile sınırlı kalmış olması onun yukarıda çerçevesi çizilen selefi kavramının içinde kalmasını zorlaştırmaktadır. Bununla beraber dergi, selefiliğin İslam medeniyetinin klasik gövdesine yönelik eleştirilerini, kendi konumunu desteklemek amacıyla kullanmıştır.

B. Malatya Çevresi

Selefi anlayışın İslamcılık içinde hayat bulduğu ikinci mecra olarak, İslam medeniyetine ve yerleşik dinî hayata yönelik bir takım eleştirileri dile getirmekle temayüz eden ve Türkiye’nin farklı bölgelerinde oluşan birçok çevreden bahsedilebilir. Fakat tespitlerimize göre Malatya’daki oluşum dışındaki çevreler hakkında bir literatürün henüz ortaya çıkmamış olması bu çalışmada söz konusu çevrelerin ele alınmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında 1950’li yıllardan itibaren oluşmaya başlayan Malatya çevresi değerlendirilecektir.

Malatya çevresiyle ilişkili kişiler arasında selefi anlayış içine dâhil edilebilecek düşünceleri ilk defa gündeme getiren isim 1951’de Malatya’da müftü olarak görev yapmış ve 1960’ta emekli olarak buradan ayrılmış olan İsmail Hatip Erzen’dir (ö.

94 Bircan ve Atalar (haz.), *Ercümend Özkan İle İslami Hareket Üzerine*, s. 249-250.

95 Bircan ve Atalar (haz.), *Ercümend Özkan İle İslami Hareket Üzerine*, s. 250.

96 İktibas, “İktibas’al’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 177, s. 60-63; Bircan ve Atalar (haz.), *Ercümend Özkan İle İslami Hareket Üzerine*, s. 375.

97 İktibas, “İktibas’al’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1990, c. 8, sy. 137, s. 65; İktibas, “İktibas’al’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 177, s. 60-63.

98 Bkz. Bircan ve Atalar (haz.), *Ercümend Özkan İle İslami Hareket Üzerine*, s. 234.

99 Bkz. İktibas, “İktibas’al’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 177, s. 60-63.

1968).¹⁰⁰ Bu çevrede yetişen şahsiyetlerin kendilerini dayandırdıkları isim olan¹⁰¹ Erzen'in bu kabil görüşlerinin kişisel bir çabayı aşarak toplumda yansımalarının görülmesi ve bir hoca etrafında teşekkül etmesi öğrencilerinden Said Çekmegil sayesinde olmuştur.¹⁰² Said Çekmegil'in etrafında oluşmaya başlayan bu çevrenin aynı dönemde öne çıkan diğer bir ismi, şark medreselerinde gördüğü eğitim sebebiyle bu çevrenin diğer şahsiyetlerinden farklı bir profil çizen Said Ertürk¹⁰³ olmuş, bu iki ismin vefatı ile beraber çevrenin temsilcisi olarak Ramazan Keskin¹⁰⁴ temayüz etmiştir.

İsmail Hatip Erzen'den bugüne kadar Malatya çevresinin savunduğu temel görüşler, dinin bidat ve hurafelerden kurtarılması ve ana kaynaklarla irtibatın güçlendirilmesi söylemi etrafında şekillenmiştir. Öte yandan bu temel fikirlerin dillendirilmesindeki üslup ve bu düşüncelerin uzantısı olarak kabul edilebilecek iddiaların dönemden döneme öne çıkan şahsiyetlere göre farklılık gösterdiğini ifade etmek mümkündür. İsmail Hatip Erzen'in söylemleri hakkında elde yeteri kadar veri olmasa da "dinin bidat ve hurafelerden arındırılması" ve asıl kaynaklar ile olan irtibatın güçlendirilmesine dair üslup ve söylemlerin, kendisinden sonra yavaş yavaş sertleşmeye, diğer çevre ve şahıslara karşı şüpheci ve onları dışlayıcı bir hal almaya başladığı söylenebilir. Nitekim Said Çekmegil¹⁰⁵ ile -belki de kendisinin Malatya'da kurduğu fakat daha sonra "Necip Fazıl'ın tercih ettiği İslam anlayışı[nın] illetli"¹⁰⁶ olmasını gerekçe göstererek ayrıldığı Büyük Doğu cemiyetinin de etkisiyle- kendini göstermeye başlamakla birlikte Çekmegil'in üslubu henüz dışlayıcı bir tona evrilmemiştir. Said Ertürk ile beraber üslup biraz daha keskinleşmeye, yerleşik düzeni red noktasında toptancı ve aynı zamanda geleneğe karşı temkinli bir şüphecilığe dönüşmeye;¹⁰⁷ Ramazan Keskin

100 Erzen hakkında bkz. Mehmet Ali Sönmez, "Erzen, İsmail Hatip", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 11, s. 318.

101 Bkz. Metin Önal Mengüşoğlu, *Bilge Terzi M. Said Çekmegil*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009, s. 69-70; Mehmet Çelen, *İlim ve Hareket Adamı Mehmet Said Ertürk*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013, s. 99, 268; Şevket Başbüyük, *Diz Çökmeyen Adam Ramazan Keskin Hoca*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013, s. 52.

102 Said Çekmegil'in (1921-2004) hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mengüşoğlu, *a.g.e.*

103 Said Ertürk'ün (1926-1990) hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çelen, *a.g.e.*

104 Malatya'da faaliyetlerini sürdüren Ramazan Keskin'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Başbüyük, *a.g.e.*

105 Said Çekmegil "ana kaynağa; vahye yönelme kıpranışlarını" Müslümanlar için "yeterli olmasa da düşünce ufuklarının açılmasına işaret eden ışıklar" olarak yorumlamaktadır, bkz. Said Çekmegil, *Kur'an'a Muhafaz Olmak*, İstanbul: Birleşik Yayınları, 1996, s. 229.

106 Mengüşoğlu, *Bilge Terzi M. Said Çekmegil*, s. 73.

107 Said Ertürk'ün bu konudaki bazı ifadeleri şu şekildedir: "Bazılarının yüzde doksan sekizinin Müslüman olduğunu iddia ettiği bu insanlığın yüreğinde şirk, bidat ve tahrif marazı vardır." Çelen, *İlim ve Hareket Adamı Mehmet Said Ertürk*, s. 245. "Ben de diyorum ki 'Bugün bütün ehl-i kible kafirdir. Mümin olduğuna dair delil aramak lazım' ne dersin?" Çelen, *a.g.e.*, s. 283. ➤

ile birlikte bu toptancı tavır daha da genişlemeye başlamıştır. Nitekim Malatya çevresinin önemli hedeflerinden birisi “sahih tasavvuf” anlayışını yerleştirmek olarak açıklanmış olmasına rağmen¹⁰⁸ Ramazan Keskin itikadi olarak problem teşkil edecek bazı hususların bütün tarikatlarda olduğu varsayımına dayanarak tasavvufun kurumsallaşmış hali olan bütün tarikatların biraz da muğlak ifadelerle şirk içinde olduğunu savunmuştur.¹⁰⁹

Malatya çevresinde ana kaynaklara dönüş söyleminin öne çıkmasına rağmen geleneğe karşı temkinli bir tavrın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Müslümanlığın bidat ve hurafeler ile kirletildiği,¹¹⁰ “mistisizmin baskın bir etkisi”¹¹¹ altında gelişen geleneğin başka kültürlerle bulandırıldığı¹¹² ve “mistik heyecanlarla”¹¹³ hareket edildiği şeklinde eleştiriler yapılırken, muhtemelen doğu medreselerinde okumuş olmanın da etkisiyle Said Ertürk bu çevrede İbn Arabi'nin *Fütûhât-ı Mekkiye*, *Fusûsu'l-hikem* ve Mevlana'nın *Mesnevi* adlı eserlerini okutmuş¹¹⁴ ve *Menar* ile *Mirkat* gibi fıkıh usulü eserlerine atıflarda bulunmaktan çekinmemiş¹¹⁵ fakat geleneğin bir kısmının İslam'ın bir parçası olduğu halde bir kısmının ise bidat ve hurafelerle dolu olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir.¹¹⁶ Said Çekmegil de geleneği bütünüyle reddetmeyi “olgunlaşmamış zanları, realiteleri görmez gözlerin

---

“Bugün Müslüman'ım diyenlerin çoğu, İslam zannettikleri dinlerini bırakıp yeniden İslam'ı öğrenerek Müslüman olmalılar.” Çelen, *a.g.e.*, s. 351.

Said Ertürk'ün asıl kaynaklara dönüş fikri kendisinin şu ifadeleriyle özetlenebilir: “İslam'a yeniden dönüş ve ona davetin iki yolu vardır. Birinci yol, Kur'an-ı Kerim ve onun yegane makbul tefsiri olan Resulullah'ın sünneti, yani bütün dünyevi ve nebevi hayat ve sıretinden ibaret olan söz, fiil ve takrirlerine dönüş şeklindeki davet yoludur. Bu yol, Ashab-ı Kiram'ın ve hicri 3. asrın sonuna kadar geçen tabii, tebe-i tabiî ile müctehid-i kiram'ı zikir ehli addedip, onlara müracaatı esas olarak itihaz edenlerin yoludur. Nitekim bu yol, Resulullah'ın sünnetine uygun olarak, ancak o zamana kadar devam etmiştir. Şimdi de ancak binde bir insan, bu yolu unutmuyor. İkinci yol da, bugün hayatta olan ulemaya ve mevcut olan kitaplarına müracaat suretiyle geriye dönüş yoludur. Sizin de belirttiğiniz gibi bu yol da, 'Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebeviyye'yi biz anlamayız' diyerek, onu kenara itme ve rafa kaldırma yoludur.” Çelen, *a.g.e.*, s. 204.

108 Çelen, *a.g.e.*, s. 128.

109 Ramazan Keskin'in tarikatlarda varsaydığı ve şirke götüren beş özellik şunlardır: 1. Ölüm anında şeyhin kurtarıcı olmasına inanmak; 2. Ahirette şeyhin şefaate edeceğine inanmak; 3. Evde kişinin ne yaptığından şeyhinin haberdar olduğuna inanmak; 4. Kalbinizden geçenlerden şeyhinin haberdar olacağına inanmak; 5. Şeyhin kendisine fayda ve zarar vereceğine inanmak. Bkz. Başbüyük, *Diz Çökmeyen Adam Ramazan Keskin Hoca*, s. 74.

110 Bkz. Mengüşoğlu, *Bilge Terzi M. Said Çekmegil*, s. 93.

111 Bkz. Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

112 Bkz. Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 94.

113 Bkz. Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

114 Bkz. Çelen, *İlim ve Hareket Adamı Mehmet Said Ertürk*, 147-148.

115 Bkz. S. Arslantaş, “Ne Diyorlar: Bir Kimse Mezhepsiz Olur mu?”, *İktibas*, 1985, c. 5, sy. 108, s. 12-14 (Said Ertürk ile röportaj).

116 Bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 205.

kân” şeklinde tanımlayarak bunun toplumdaki bağları koparacağını belirtmiştir.¹¹⁷ Bununla birlikte asla dönüş söylemini neredeyse Kur’an ile sınırlayan ve İbn Arabi ile Mevlana gibi isimleri tekfir edebilecek¹¹⁸ kadar tasavvufa karşı çıkan Ercüment Özkan ile bu iki ismin eserlerini okutan Said Ertürk’ün birbiriyle müspet ilişkiler geliştirebilmesi,¹¹⁹ ancak asla dönüş söylemi ve geleneğe karşı temkinli yaklaşım noktasındaki düşünceleri ile sınırlandırılacak fikirleri paylaşmış olmalarına bağlanabilir.

Aralarında organik bir bağ bulunmamakla beraber bu çevrenin kendisini Afgânî-Abdüh-Reşid Rıza çizgisine ve bu çizginin Türkiye’deki yansımalarının temsilcisi konumunda olan “Sebilürreşad” çevresine dayandırma veya daha hafif bir tabirle bu çizgiyi örnek alma eğilimi olduğu söylenebilir. Nitekim Said Çekmegil, *Sebilürreşad* dergisini o dönemdeki Müslümanlar için bir umut kaynağı olduğunu ifade etmiş¹²⁰ ve derginin 50. yılı özel sayısı için bir yazı kaleme almıştır.¹²¹ Bu çevrede yetişmiş olan Mengüşoğlu, Çekmegil’i Afgânî’ye benzetmiş¹²² ve “Malatya Fikir Kulübü”nün yönlendirmesi ile Afgânî, Abdüh ve Mehmet Akif Ersoy’un, Mengüşoğlu’nun kendisi için ilham kaynağı olduğunu belirtmiştir.¹²³ Ayrıca Said Ertürk’ün yapılan eleştiriler karşısında Ersoy’a sahip çıkması,¹²⁴ Ertürk’ün “Allah’ın ayetlerini asrın idrakine sunmaya” çalıştığının ifade edilmesi¹²⁵ de bu temayülün tezahürleri olarak okunabilir.

Malatya çevresinin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’a olan atıflarının etraflıca belirlenmesi bu çalışmada mümkün görünmese¹²⁶ de Said Çekmegil’in farklı ve-

117 Bkz. Said Çekmegil, *Kur’an’a Muhatap Olmak*, s. 33. Ayrıca Çekmegil’in gelenek hakkındaki fikirleri için bkz. Said Çekmegil, *Ayetler Işığında Reçeteler*, Malatya: Nabi-Nida Yayınları, 1990, s. 113-132.

118 Ercüment Özkan’ın bu bağlamdaki ifadeleri için bkz. İktibas, “Selam İle: Kur’an’la Çelişen İslam’dan Değildir”, *İktibas*, 1987, c. 7, sy. 123, s. 50; “İktibas’a’tan Mektuplar”, *İktibas*, 1993, c. 11, sy. 175, s. 61-66.

119 Ercüment Özkan, Said Ertürk’ün Ankara’daki dostları arasında zikredilmiştir. Bkz. Çelen, *İlim ve Hareket Adamı Mehmet Said Ertürk*, 146. Ercüment Özkan’ın da bulunduğu ortamlarda *Mesnevi* okutulduğu belirtilmiştir. Bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 314.

120 Bkz. Çekmegil, *Kur’an’a Muhatap Olmak*, s. 188-189. Çekmegil ayrıca *Sebilürreşad* dergisinin sermuharriri olan Mehmet Akif Ersoy’a birçok defa atıfta bulunmuştur. Atıflar için bkz. Çekmegil, *Kur’an’a Muhatap Olmak*, s. 39-40, 57-59.

121 Said Çekmegil bu yazıyı “hocamız” diye hitap ettiği Eşref Edip’in talebi üzerine kaleme aldığı belirtmiştir. Bkz. Çekmegil, *Kur’an’a Muhatap Olmak*, s. 189. Çekmegil’in bu yazısı için bkz. M. Said Çekmegil, “50 Yıl”, *Sebilürreşad*, c. 12, sy. 277, s. 28-29.

122 Bkz. Mengüşoğlu, *Bilge Terzi M. Said Çekmegil*, s. 49.

123 Bkz. Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

124 Bkz. Çelen, *İlim ve Hareket Adamı Mehmet Said Ertürk*, s. 213.

125 Bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 38.

126 Said Ertürk ve Ramazan Keskin’in bu iki isme yaptıkları atıfların takip edilebileceği bir eser kaleme almamış olmaları ve biyografilerini konu eden eserlerde bu hususa değinilmemiş olması bu konudaki tespiti zorlaştırmaktadır. Bunların savunduğu bazı hususî görüşlerin takip edilerek bu görüşleri hangi kaynağa referansla savunduklarını tespit etmek mümkün olsa da böyle bir araştırma bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır.

silelerle İbn Teymiyye'ye atflarda bulunduğunu söylemek mümkündür.¹²⁷ Ayrıca Said Ertürk'ün İbn Teymiyye'ye nispet edilen aynı meclisteki üç talağın tek talak yerine geçeceği şeklindeki görüşü¹²⁸ savunmuş olması bu çevrenin İbn Teymiyye ve öğrencilerinin metinlerine atflarda bulunarak bu metinleri gündeme getirmiş olmalarının ipuçları olarak yorumlanabilir.¹²⁹ Ertürk'ün talak ile ilgili bu görüşünün özellikle "peygamber dönemindeki gibi" ifadeleriyle vurgulanması bunun o dönemde bir görüş beyan etmekten öte anlamlar içerdiğine işaret etmektedir.¹³⁰

C. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim Tercümelere

Türkiye'de 50'li yıllardan sonra İslamcı hareketlerde görülen canlılığın yayın hayatına yansımaları daha ziyade 60'lı yıllarda yoğunlaşan İslamcı metinlerin tercümesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslamî çevrelerine mensup yazarların metinleri çevrilmekle birlikte bu çevrelerin, görüşlerini tevarüs ettiği Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisi tarafından kullanılan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in metinleri, söz konusu dönemde genel olarak İslamî ilimlere yönelik klasik kaynakların henüz gündeme gelmemiş olmasının da etkisiyle öne çıkmamıştır. 1980'li yıllara gelinceye kadar kaynaklara dönüş vurgusunun giderek benimsenmesiyle birlikte İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in metinleri gündeme gelmeye başlamış ve bu metinlerin tercümesi 1980'li yılların ortalarından itibaren yoğunlaşmıştır.

İbn Teymiyye'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçeye çevrilen ilk eseri Abdullah Bid'a Düşmanı müstear adıyla Zekeriya Beyaz'ın¹³¹ tercüme ettiği *Allah ile Kul Arasında Vasıta ve Kulluk* isimli kitap, aynı zamanda *Hilal* dergisinin editörlüğünü yürütmüş olan İsmail Kazdal'ın kurduğu, Kazdal Yayınları tarafından 1969 yılında neşredilmiştir. Kazdal, esere yazmış olduğu takdimde İbn Teymiyye'nin amacının "ilahî kaynakları bırakıp onların yerine insanların sözlerine, tevillerine, hareketlerine tabi" ve "sayısız bidatler içine yuvarlanmış" olan "Müslümanları tekrar Kur'an ve Sünnete bağlamak" olduğunu vurgulamıştır. Bu tercümenin amacını da "bu inancın ihyası" olarak açıklamıştır.¹³² Bu takdimden İbn Teymiyye'nin

127 Örnek için bkz. Çekmegil, *Kur'an'a Muhatap Olmak*, s. 40, 60, 137, 153.

128 Said Ertürk'ün bu görüşü için bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 156, 182. İbn İshak, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in fakihlerin çoğunluğuna muhalefet ederek bu görüşü savunduğu ifade edilmiştir. Bkz. H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, c. 39, s. 499. İbn Teymiyye'nin bu görüşü için bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Medine: Mecma Melik Fahd, 1465/2004, c. 33, s. 12-16.

129 İbn Teymiyye'nin dört mezhebin müftâ bih görüşlerine aykırı olan bu görüşü kendisinin literatürde en fazla tartışılan görüşlerinden birisi olmuştur. Bu tartışmaların bir hülâsası için bkz. Ferhat Koca, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA*, c. 20, s. 403.

130 Bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 182.

131 İsmail Kazdal söz konusu eseri Abdullah Bid'a Düşmanı imzasıyla Zekeriya Beyaz'a tercüme ettirdiğini ifade etmiştir. Bkz. Kazdal, *Serencam*, s. 353.

132 Bkz. İbn Teymiyye, *Allah ile Kul Arasında Vasıta ve Kulluk*, çev. Abdullah Bid'a Düşmanı, İstanbul: Kazdal Yayınevi, 1969, s. 5-6.

eserlerini tercümeyle devam etme amacıyla olduğu anlaşılan yayınevının, bu tercümeden dolayı karşılaştığı boykot sebebiyle kapanması ve belki de 70'li yılların yoğun siyasî gündeminin ön plana çıkması bu amacını gerçekleştirmesine engel olmuştur. Hayreddin Karaman'ın hazırlayıp tercüme ettiği, İbn Teymiyye, Şah Veliyullah Dihlevi, Abdullah b. Abdülazim ve Senhuri'nin risalelerinden oluşan antoloji ise 1971 yılında Dergâh Yayınları tarafından neşredilmiştir. Karaman, tercüme ettiği bu dört risalede ictihad, taklid ve telif gibi hususların ayırım gözetmeksizin "taassup ve tarafgirlikten uzak, muhakkık âlimler tarafından" kalemle alındığını ifade etmiş ve risaleleri tercüme ederek Türkiye'deki bir boşluğu doldurmak amacıyla olduğunu belirtmiştir.¹³³ 1980'li yıllardan önce sadece bu iki eser tercüme edilmişken kaynaklara dönüş söyleminin yoğunlaştığı bu on yılın ortalarından 1990'ların başına kadar devam eden süreçte aralarında selefi anlayışı kendi ideolojisi haline getirmiş Tevhid, İklim, Pınar ve İhya yayınlarının yanında Dergâh ve İnsan gibi sonraki dönemlerde İslamcılığın ana akımını farklı cihetlerden de olsa temsil eden yayınevlerinin de bulunduğu birçok yayınevi İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in eserlerini tercüme etmeye başlamıştır. Bu dönemde Tevhid yayınları Edip Gönenç'in editörlüğünde İbn Teymiyye külliyatını sekiz cilt halinde yayımlamıştır. Şükrü Özen, Ahmet Özdemir, Mustafa Erkekli, Vecdi Akyüz, Salim Ögüt, Ali Vasfi Kurt ve Mehmet Erdoğan'ın oluşturduğu heyetin tercüme ettiği İbn Kayyim'in *Zâdî'l-meâd* isimli eserini İklim Yayınları altı cilt halinde neşretmiştir. Ayrıca bu dönemde İbn Teymiyye'nin Salih Uçan, Harun Ünal, Abdi Keskinsoy ve İbrahim Dal tarafından tercüme edilen birçok eserini neşreden Pınar Yayınları da bu dönemde söz konusu alana dair en fazla neşir yapan yayınevleri arasındadır.

1990'lı yılların ortalarına doğru ana kaynaklara dönüş söyleminin önceki dönemlere göre zayıflaması, buna mukabil geleneği öne çıkarma eğiliminin artması sonucunda selefi iddiaları benimseyen kesimlerin İslamcılığın ana gövdesinden uzaklaş(tırıl)maya başlamasının da etkisiyle özellikle İslamcı kesimi temsil eden yayınevlerinin bu tercümeyle yayımlamalarında bir düşüş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu dönemde selefi iddiaları benimseyen ve bu yönde yayınlar yapan yayınevleri arasında Pınar Yayınlarının iki eseri, Tevhid yayınlarının 1990'lı yılların ortalarında daha önce yayımladığı külliyatı farklı ciltler halinde yayımlaması dışında tercüme adına bir faaliyet görülmemektedir. 2000'li yıllarda ise İbn Teymiyye'den yapılan tercüme yayınının ağırlıklı olarak Pınar ve Guraba yayınları tarafında yapılan birkaç kitapla sınırlı kalmasına karşın İbn Kayyim'in birçok eseri Karınca & Polen yayınları tarafından tercüme ettirilerek yayımlanmıştır. Sonraki yıllarda Takva ve Ashab yayınları daha önce yayımlanan İbn Teymiyye'nin eserlerini hiçbir müdahalede bulunmadan tekrar yayımlarken, Karınca & Polen

133 Bkz. İbn Teymiyye v.dğr., *İctihad, Taklid ve Telif Üzerine Dört Risale*, haz. Hayreddin Karaman, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s. 9-10.

yayımları İbn Kayyim'in aralarında değişik eserlerinden tefsir ile ilgili bölümler toplanarak oluşturulan *Bedâi' u't-tefsîr*'in¹³⁴ de bulunduğu eserlerini tercüme etmeye devam etmiştir.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tercümelerinin hız kazanması ve İslamcı ana akımı temsil eden yayınevlerinin bu eserleri yayımlaması Türkiye'deki selefi söylemin gündemin ilk sıralarında yer almasına paralel bir şekilde artmış, fakat 90'lı yıllardan sonra bu söylemin kendisine İslamcı ana gövde içerisinde yer bulmakta zorlanması nedeniyle bu yayımlar sınırlı bir şekilde devam etmiş ve İslamcı saiklerle bu eserleri yayımlayan yayınevleri için marjinal bir halde kalmıştır. Nitekim İslamcı ana akıma daha çok hitap eden yayınevlerindeki İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ilgisi bu dönüşümü gösteren unsurlardan birisidir. Selefi iddialar ile ana kaynaklara dönüş vurgusunun birleşerek gündemin ilk sıralarda yer aldığı dönemlerde bu eserleri yayımlayan İz, İnsan ve Dergâh gibi yayınevleri 90'lı yıllardan sonra bu telakkiye azalan ilgiyle beraber bu yayımlarına son vermişlerdir. 70'lerin sonunda Yeniden Milli Mücadele hareketinden koparak İhvan-ı Müslimîn'in de etkisiyle ana kaynaklara dönüş fikrini benimseyip¹³⁵ bu tarihlerde birçok İbn Teymiyye eseri yayımlayan Pınar yayınlarnının son yıllarda söz konusu ideolojisinden uzaklaşarak bu yöndeki yayımlarını en asgari seviyeye indirmesi bu kanaati desteklemektedir.¹³⁶ Bununla beraber İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in eserlerini yayımlayan Guraba, Takva, Tevhid ve Sünnet, Karınca & Polen ve Ashab gibi yayınevleri ise 90'lı yıllardan sonra İslamcı ana akımın uzaklaştığı vurgulardan vazgeçmeyen ve ana kaynaklara dönüş söylemi ile selefi iddiaları gündeminden düşürmeyen yayınevleridir.

Sonuç

İslam tarihinin hemen her döneminde bir şekilde kendine alan bulabilmiş olan selefi söylemler, özellikle XVIII. yüzyıldan sonra Müslüman coğrafyanın farklı bölgelerinde görülen siyasî-kültürel bunalımlar, askerî mağlubiyetler ve Batılı devletlerin bu coğrafyalar aleyhine yürüttüğü sömürgeleştirme faaliyetleri sebebiyle, söz konusu bölgelerdeki Müslümanların bazı sorgulamalar içine girmesini ve İslam

134 Bu eserin Yüsrî es-Seyyid Muhammed tarafından İbn Kayyim'in eserlerindeki tefsirle ilgili bölümlerin toplanıp Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre sıralanarak oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bkz. Yunus Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, c. 20, s. 121.

135 Yayınevinin o dönemde savunduğu bu düşünce 1981'de yayımlanmış olduğu ilk eser olan *İslam Devrimi*'nin sunuşunda kendini göstermektedir. Bkz. Murtaza Mutahhari, *İslam Devrimi*, çev. Ali Emiroğlu, İstanbul: Pınar Yayınları, 1989 (2. Baskı), s. 8.

136 Pınar yayınlarnının kurucularından Cevat Özkaya'nın şu ifadeleri yayınevinin 80'li yıllardaki düşüncelerini ve bugüne kadar olan değişimini özetlemektedir: "Biz, biraz da İhvan-ı Müslimîn'in etkisiyle daha geniş bir yorum alanı verdiği için geleneği yok sayarak bulduğumuz yerden Asr-ı Saadete, ana kaynaklara dönüş görüşünü savunuyorduk, ama doğrusunu söylemek gerekirse bunun nasıl olacağını bilmiyorduk. Yani kendi bindiğimiz dalı kestiğimizin de farkında değildik." Bu ifadeler ve Pınar yayımları hakkında bilgi için bkz. Cevat Özkaya, "Pınar Yayınları", *Notlar 25: Yayınevleri ve Yayıncılık Üzerine Sohbetler*, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, 2012, s. 35-47.

dünyasının içinde bulunduğu bunalımdan kurtuluş yolları aramasını tetiklemiştir. Bu sorgulamalar, bizatihi İslam'ın "ilerlemeye" ve Batılı devletlerin ulaştığı seviyelere ulaşmaya engel teşkil etmediği, fakat bir şekilde İslam dışı kültürlerin de etkisiyle yoğrulan ve "yozlaşan" geleneğe olan bağlılığın bu gerilemeye sebep olduğu yönünde bir argümanın geliştirilmesi, özelde ana kaynaklara dönüş fikrinin, genelde ise selefi iddiaların gündemin ilk sıralarına yerleşmesi ve uzun bir süre gündemi meşgul etmesi sonucuna yol açmıştır. Bu dönemle birlikte bu söylemleri kullanarak hareket vasfı kazanan Vehhâbilik ile Mısır merkezli gelişen Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisi selefe ittibâ söylemini sistematik bir halde sunan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'i düşünce ve söylemlerinde referans olarak kullanmışlardır. İslam dünyasında yaşanan bu gelişmelerin Anadolu coğrafyasına yansımaları o dönemde *Sebilürreşad* çevresi etrafında kendini göstermiş olmasına rağmen Cumhuriyet döneminin tek partili yıllarında İslamî faaliyetlerin en düşük seviyelerde seyretmesi sebebiyle bu etkileşim sekteye uğramıştır.

Türkiye'de 1950'den sonra ülke siyasetini belirleyen gerek iç gerekse dış dinamiklerdeki değişimlerin etkisiyle Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam edegelen kopukluğun telafisi için bir hareketlenme içine giren çevreler, 1960'tan itibaren yayın hayatında da kendini göstermeye çalışmıştır. Bu vesileyle söz konusu çevreler, İbn Teymiyye ile İbn Kayyim'in fikirlerinin yanı sıra bu minvalde gelişen selefi iddiaları ideolojilerinin bir parçası haline getiren İhvan-ı Müslimîn ve Cemaat-i İslamî teşkilatlarının önde gelen isimlerine ait eserleri tercüme etmişlerdir. Bu dönemde, bahsi geçen eserler *Hilal* dergisi vasıtasıyla Türkçeye kazandırılmakla beraber başta Malatya çevresi olmak üzere selefi iddiaları söylemlerinin bir parçası haline getiren birçok hoca çevresi meydana gelmiştir. Fakat söz konusu döneme dair dikkat çekilmesi gereken husus, Afgânî-Abduh-Reşid Rıza çizgisi ile Hasan el-Benna, Seyyid Kutub ve Mevdûdî gibi bir şekilde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'i referans kaynakları arasına yerleştiren isimlerin, Türkiye'deki İslamcı faaliyetler üzerindeki etkisine rağmen bu hareketlerin İbn Teymiyye vurgusunu öne çıkarmamış ve bu isimleri İbn Teymiyye ile özdeşleştirmemiş olmalarıdır. Ayrıca 1960'larda Türkiye İslamcılığına ters düşmeyecek ve nisbeten yumuşak bir şekilde ifade edilen iddialar 1980'li yıllarda bazı çevreler tarafından daha sert, keskin ve dışlayıcı bir tavırla dile getirilmeye başlamıştır. Ercüment Özkan'ın kurucusu olduğu *İktibas* dergisi bu tavrın en çarpıcı örneğidir. Nitekim dergi ana kaynaklara dönüş söylemini neredeyse Kur'an ile sınırlandırmış ve tekfir ile şirk söylemlerine argümanlarında rahatça yer verebilmiştir.

Selefi iddiaların yoğun bir şekilde gündemi işgal etmesiyle beraber 1960'lı yılların sonunda Türkiye'deki İslamcı çevreler tarafından İbn Teymiyye ve İbn Kayyim yavaş yavaş gündeme getirilmeye başlamış, 1980'li yılların ortalarında ise özellikle İbn Teymiyye'den yapılan tercümelerde büyük bir artış görülmüştür. Bu tercümelerin yoğunluğu ve ortaya çıktığı dönemler, eserleri neşreden yaynevleri ile beraber değerlendirildiği takdirde selefi iddiaların gündemde işgal ettiği yer ile

bu yayınların yoğunluğu arasında bir paralellik görülür. Nitekim bu iddiaların İslamcı ana akımı temsil ettiği 1980'li yıllarda, yayınlarda görülen bu artış söz konusu söylemlerin terkedilip geleneğin öne çıkarılmaya başladığı 1990'lı yıllarda tersine dönmeye başlamış ve İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve genel olarak selefi iddiaları ideolojisi haline getirmiş yayınevleri dışında bu eserlerin yayımı terkedilmiştir.

Selefi iddialar ve İbn Teymiyye bağlamında Türkiye'de görülen bu faaliyetler akademik alandaki çalışmalara da yansımıştır. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim üzerine birçok doktora, yüksek lisans ve makale çalışması yapılmış, İbn Teymiyye'nin özellikle itikâdi ve tasavvufi görüşleri tetkik edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte diğer İslam ülkelerinde XVIII. yüzyılda başlayıp günümüze kadar gerek sosyal hayatta gerekse akademik mecralarda süregelen İbn Teymiyye gündeminin değerlendirilmesi Türkiye'deki akademik çalışmalarda yeterince ele alınmamıştır. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim üzerine yapılan çalışmalarda bir artış yaşanması her ne kadar bu gündemin bir etkisi olarak değerlendirilebilirse de bu çalışmalar söz konusu iki ismin görüşlerini resmetmekten öteye geçememiş, gerek İslam ülkelerinde İbn Teymiyye'ye yaslanan hareketlerin dayanak noktalarını ortaya çıkarmaya gerekse sosyal tarih, Hanbelî literatürü ve Osmanlı fıkıh birikimine etkisine yönelik yeterli değerlendirmelerde bulunmamıştır.

Cumhuriyet Dönemi İslamî İlimler Literatüründe Selefilik ve İbn Teymiyye Çizgisi: Başlangıç Mülâhazaları

Muhammed Usame ONUŞ

Özet

İslam tarihinin hemen her döneminde bir şekilde kendine alan bulabilmiş olan selefi söylemler, özellikle XVIII. yüzyıldan sonra Müslüman coğrafyanın farklı bölgelerinde görülen siyasi, askerî ve kültürel bunalımlar ve bunlara yönelik çözüm arayışları sebebiyle gündemi daha fazla meşgul etmiştir. Bu döneme şahit olmuş birçok şahsiyet ve hareket “selefe ittibâ” söylemini öne çıkarmış ve İbn Teymiyye ile öğrencisi İbn Kayyim'i düşünce ve iddialarında referans olarak kullanmışlardır. Cumhuriyet döneminden önce Anadolu coğrafyasında da bu gelişmelerin yansımaları görülmüş, fakat tek partili yıllarda İslam dünyasının diğer coğrafyaları ile bu çerçevedeki etkileşim sekteye uğramıştır. 1960'lı yıllardan itibaren bu kopukluk telafi edilmeye çalışılmış ve selefi iddiaları ile öne çıkan çağdaş isimlerden yoğun bir şekilde tercüme yapılmış, bazı bölgelerde selefi söylemleri iddialarının bir parçası haline getiren hoca çevreleri oluşmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in eserleri yoğun bir şekilde tercüme edilmiş ve buna paralel olarak bu iki isim üzerine yapılan akademik çalışmalarda da artış görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Selefilik, İbn Teymiyye, İbn Kayyim, İslamcılık, İktibas, Hilal.

The Line of *Salafiyya* and Ibn Taymiyya in the Literature of the Islamic Sciences in the Republican Period: Initial Observations

Muhammed Usame ONUŞ

Abstract

The *salafî* discourse, which can be encountered in nearly any period of Islamic history, became a major part of the public discourse, especially after the political, military and cultural crises and the varying attempts at remedy in different regions of the Islamic world starting in the eighteenth century. Many figures and movements of the period utilized the discourse of the adherence to the *salaf* and used Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim as references in their thoughts and claims. Reverberations of these developments had also been witnessed in Anatolia before the Republican period; however, during the one-party years, the links to other Islamic regions had been severed, hindering further developments. After the 1960s, there were some attempts to bridge this gap; translations were made from prominent contemporary supporters of the *salafî* rhetoric and in some regions, circles started to form around teachers, who had absorbed the *salafî* discourse as part of their claims. After the 1980s, there was a profuse translation of Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim's texts and at the same time, there was a noticeable increase in academic research on these two figures.

Keywords: Salafiya, Ibn Taymiyya, Ibn Qayyim, Islamism, Iktibas, Hilal.